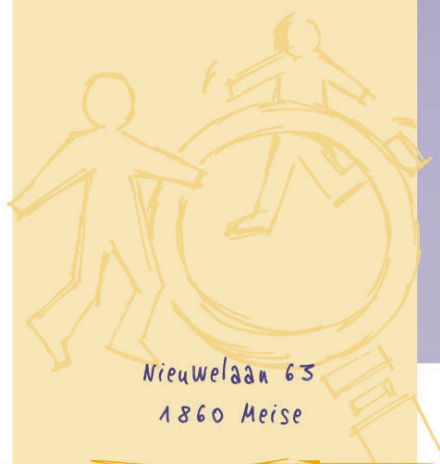

OPVANGTIJD

Kinderen en hun beleving
van de tijdsordening
in een buitenschoolse opvang

Johan Meire
2009

onderzoekscentrum kind & samenleving

Dank aan de coördinator van IBO 'Kroepoek' voor de medewerking, aan de begeleidsters om mijn aanwezigheid op de opvang te ondergaan – en voor dezelfde reden natuurlijk ook aan de kinderen die mij twee weken in hun midden accepteerden.

Inhoudstafel

1. Inleiding en situering	3
1.1. Tijdsbeleving van kinderen: een onderzoek in de buitenschoolse kinderopvang	3
1.2. Buitenschoolse kinderopvang ‘Kroepoek’	5
1.3. Veldwerk	9
2. Ritme van de dag	10
2.1. Formele en informele overgangsmomenten	11
2.2. Zich haasten?	23
2.3. Ondersteuning van de organisatie door kinderen	23
3. Kinderopvang als ‘vrije tijd’	26
3.1. Kinderopvang als sociale tijdruimte	26
3.2. Spel als centrale tijdsinvulling	28
3.3. Verveeld zijn	39
3.4. Omgaan met macht: tactieken	41
4. Acterschap van kinderen	45
Bijlagen	
1. Buitenschoolse kinderopvang en speelpleinwerk	47
2. “Waarom ben je een juffrouw en een jongen?”: veldwerk in de kinderopvang	51

1. Inleiding en situering

In dit rapport wordt een onderzoek voorgesteld naar de tijdsbeleving van kinderen in een buitenschoolse kinderopvang. Het gaat na hoe kinderen omgaan met de mogelijkheden en de beperkingen die de tijdsorganisatie van de kinderopvang voor en na school voor hen te bieden heeft. Het rapport brengt in de eerste plaats verslag uit van het gevoerde veldwerk. In een nog te verschijnen algemeen onderzoeksrapport zullen deze resultaten worden geïntegreerd in het bredere onderzoek over de tijdsbeleving van kinderen waarin dit rapport past.

1.1. Tijdsbeleving van kinderen: een onderzoek in de buitenschoolse kinderopvang

Doelstelling en kader

Dit onderzoek naar tijdsbeleving van kinderen in een buitenschoolse kinderopvang past in een breder onderzoek naar de tijdsbeleving van kinderen. Dat vraagt zich af **hoe kinderen de tijdsordering beleven van diverse contexten waarin zij hun dag doorbrengen**. Daarbij gaat de aandacht in eerste instantie uit naar het gezin, het speelpleinwerk¹ en de buitenschoolse kinderopvang.

Elke omgeving waarin een kind geregeld terechtkomt, zoals het gezin, de school, een georganiseerde vrijetijdsbesteding... heeft zijn eigen organisatie. Die is niet alleen sociaal en materieel van aard, maar ook 'temporeel'. Hoe is de tijd er ingedeeld: wanneer gebeurt wat, hoe vaak, hoe lang, hoe snel...? En wie heeft zeggenschap over die indeling en over de invulling van de tijd? Deze tijdsorganisatie speelt op diverse niveaus, zoals de indeling van de dag, de week en het jaar.

Het ordenen van de tijd heeft heel wat voordelen: het biedt houvast en niet alles moet telkens opnieuw geregeld worden. Sociale relaties en afspraken worden heel wat makkelijker als een tijdsordering door mensen gedeeld wordt. Tegelijk wordt een tijdsorde vaak opgelegd vanuit een zekere macht, en kan ze ook de individuele vrijheid beknotten.

Dat laatste speelt bij kinderen in bijzondere mate. Vergeleken met kinderen hebben volwassenen structureel meer macht of '**tijdskapitaal**': "de middelen en vaardigheden om een tijdsmanagement te kunnen uitbouwen, om als individu bevredigende keuzes te kunnen maken in de tijdsbesteding en tijdsverdeling. (...) Het gaat om de mate waarin mensen meester zijn van hun tijd".² Zo bepalen volwassenen (ouders, leerkrachten, jeugdleiders...) in grote mate de manieren waarop de tijd voor kinderen is geordend in de diverse contexten waarin kinderen hun dag doorbrengen. Er is het schooljaar en de vakantieperiodes, er zijn de begin- en einduren van de dag, waarvan het verloop vaak al in grote mate is ingevuld. Kinderen missen de macht en vaak ook de vaardigheden om die tijdsordering zelf fundamenteel vorm te geven. Dat geldt zeker voor de ordening op het macroniveau van langere tijdsspannes zoals het jaar of zelfs de week, maar ook op de indeling van de dag (een

¹ Johan Meire(2008), *Speelpleintijd. Een onderzoek naar de beleving van de tijdsordering op het gemeentelijk speelplein van Overijse*. Meise: Kind & Samenleving. Vrij af te halen op <http://www.k-s.be/node/157> .

² Dirk Geldof (2001), *Onthaasting. Op zoek naar tijd in de risicomaatschappij*. Antwerpen: Houtekiet, p. 74-75.

tussenliggend, reeds heel concreet ervaren mesoniveau) hebben kinderen meestal weinig greep.

Het tijdskapitaal van kinderen is het grootst op een ‘microniveau’: het hier en nu, de opeenvolging van momenten of gebeurtenissen. Gebeurtenissen of al dan niet betekenisvolle momenten zijn ook de bouwstenen van de door mensen geleefde of individueel ervaren tijd. Dit is dus het niveau waar kinderen zelf het meest vat op hebben, maar dat wel altijd ingebed is in de meer formeel gestructureerde tijd. Wat hier en nu gebeurt, is in belangrijke mate beïnvloed door de tijdsordening die eigen is aan de kinderopvang, de school, het speelplein, het gezin... Beïnvloed, maar niet volkomen gedetermineerd.

Kinderen zijn inderdaad niet machteloos als het over tijd gaat. De basisvraag van dit onderzoek naar tijdsbeleving van kinderen is hoe kinderen omgaan met de tijdsordes waarin zij in hun vrije tijd terecht komen. Wanneer hebben ze een echte keuzevrijheid? Wanneer moeten ze gebruik maken van tactieken om een stukje eigen tijd te creëren? Moeten ze daarvoor dan onderhandelen of veeleer illegitieme dingen doen en hun tijdsgebruik verbergen?

Nog een opmerking over de *richting* waarin kinderen de invulling van hun (vrije) tijd willen sturen. Die is niet willekeurig. Over diverse sferen of contexten heen hebben kinderen een aantal **strevingen** of aspiraties in de manier waarop hun tijd wordt vormgegeven.

Heel algemeen hebben mensen enerzijds de nood om greep te hebben op hun wereld, om zodoende hun dagelijkse leefomgeving zelf mee vorm te geven; en anderzijds de nood om zich verbonden te weten met die omgeving, om erin op te gaan, er deel van uit te maken. Zowel volwassenen als kinderen hebben die nood aan *autonomie* en aan *verbondenheid*. Als het over tijd gaat, betekent dit: greep hebben op je eigen tijd (autonomie), en tijd hebben die je deelt met anderen (sociale tijd, verbondenheid).

Kinderen geven ook eigen invullingen aan die autonomie en verbondenheid: invullingen die ook volwassenen soms nastreven, maar die nog meer eigen zijn aan kinderen. Autonomie wordt ten dele ingevuld als *speelsheid* en ook wel als *leren* of *dingen kunnen*; verbondenheid wordt ten dele ingevuld als *geborgenheid*, zich veilig voelen, zich thuis voelen bij anderen of op bepaalde plekken.

Ook in de kinderopvang komen die aspiraties allemaal in zekere mate aan bod: in de organisatie van de opvangperiodes enerzijds, in het actorschap van de kinderen anderzijds.

De plaats van de buitenschoolse kinderopvang hierin

De buitenschoolse opvang zorgt voor de opvang van kinderen voor en na schooltijd. Het dus om periodes van hooguit ruim een uur 's ochtends en een drietal uur na schooltijd (langer op woensdagnamiddag). De meeste kinderen blijven zeker niet zo lang op de opvang, niet alle kinderen zijn er zowel 's ochtends als 's avonds, en veel kinderen komen niet iedere weekdag.

In Vlaanderen bestaat er een grote consensus over drie pedagogische pijlers van de buitenschoolse kinderopvang:³

- de opvang als vrije tijd,
- de opvang als sociale experimenteerruimte (o.a. de verschillende leeftijden, en de webfunctie van de opvang, die verbindingen maakt naar andere vrijetijdsbestedingen),
- ouders en kinderen als partners.

³ Heiden, Silke, Sigrid Arents & Michel Vandenbroeck (2003), *Buitenschoolse opvang in een (Brusselse) grootstedelijke context. Praktijk, pedagogiek en beleid van een meersporenbeleid. Eindrapport*. Gent en Brussel: VBJK en VGC. Pp. 17-19.

Toch moet de buitenschoolse kinderopvang noodgedwongen schipperen tussen de school en de vrije tijd: de verplichte tijd van de school is enerzijds voorbij, maar gaat over in een verplichte opvangtijd, met mogelijk nog naweeën van die schooltijd (huiswerk, dezelfde kinderen, opvang verbonden aan school). De opvang is zeker geen schooltijd meer, maar is organisatorisch en ruimtelijk vaak verbonden aan een school, en het verblijf in de opvang zal ook zelden als ‘vrijtijdsbesteding’ worden omschreven zoals dat voor informeel buitenspelen of het gaan naar de muziekschool wel het geval is. Naar de kinderopvang is voor veel kinderen iets routineus, bijna dagelijks, en heeft het wat aparte statuut van een **‘verplichte vrije tijd’**. Kinderen kunnen er meestal niet voor kiezen om wel of niet naar de opvang te gaan. Mede daarom kan een opvang eigenlijk vrij weinig engagement eisen van kinderen, zoals een muziekschool of een jeugdbeweging dat wel kan. De opvangtijd heeft geen welomschreven bestemming. Kinderen komen er niet ‘om te leren’ zoals ze dat op de muziekschool of de sportclub wel doen, en er is ook niet de uitgesproken vakantie- of speelse sfeer van een speelpleinwerking of een jeugdbeweging. Een kinderopvang kan bij gebrek aan een dergelijk eenduidig project dus niet al te sterk ingrijpen op de vrije tijd van de kinderen, ze kan niet al te veel voorprogrammeren zonder dat dit tegen de aspiraties van veel kinderen zal ingaan.

Hoe de tijd van kinderen wordt ingevuld en welke eigen inbreng kinderen daarbij hebben, zijn inderdaad vragen die zich in de kinderopvang stellen. Moet er bijvoorbeeld een (begeleid) aanbod van activiteiten zijn, of is er vooral ruimte voor het spontaan spel van kinderen? En hoe wordt dat dan ruimtelijk en sociaal geordend (bv. door leeftijdsgroepen)?⁴

1.2. Buitenschoolse kinderopvang ‘Kroepoek’

Buitenschoolse kinderopvang Kroepoek (pseudoniem) is een erkend Initiatief voor Buitenschoolse Opvang (IBO), gelegen in een Vlaamse provinciestad en gehuisvest in een aanbouw van de schoolgebouwen van een lagere- en kleuterschool waar een vijfhonderdtal kleuters en kinderen school lopen. Het is een ‘blanke’ school in een buurt waar toch ook wat kinderen van niet-Belgische afkomst wonen; die zijn evenwel meer te vinden in de nabijgelegen school van het gemeenschapsonderwijs.

De opvang staat open voor alle kinderen – niet alleen die van de school – maar in de praktijk zijn (het publiek van) school en opvang bijzonder nauw met elkaar verweven. Het is weinig praktisch om kinderen die elders naar school gaan, naar de opvang te brengen.

De kinderen in de opvang zijn van 3 tot 12 jaar oud. Dit rapport maakt soms het onderscheid tussen de kleuters en de lagerschoolkinderen, en noemt deze laatste groep dan vaak kortweg ‘kinderen’.

De kinderopvang heeft ook een vestiging elders in de stad. In de bestudeerde vestiging zijn een zestigtal plaatsen; dit aantal mag overschreden worden (tot 130%) om piekmomenten op te vangen. Die piek ligt in de praktijk in het begin van de namiddagopvang.

⁴ Gelijkaardige vragen stellen zich ook voor het speelpleinwerk tijdens de schoolvakanties, en veel minder in bijvoorbeeld jeugdbewegingen en sportclubs. Dit was een van de redenen om dit onderzoek over tijdsbeleving in de minder ‘vooraf ingevulde’ contexten van kinderopvang en speelpleinwerk te houden. Zie **bijlage 1** voor een verdere vergelijking tussen de temporele contexten van de buitenschoolse kinderopvang en het speelpleinwerk.

Er werken zes vaste begeleiders (alle vrouwen); tijdens de opvangperiodes zijn er gewoonlijk vier begeleiders aanwezig. De begeleiders worden – in het verlengde van de schooldag – ‘juf’ genoemd door de kinderen.

Er zijn op gewone schooldagen niet echt georganiseerde activiteiten. Op woensdagnamiddag worden er wel begeleide activiteiten voorzien. In de (niet geobserveerde) vakantieperiodes is er een wel rond een weekthema georganiseerd aanbod van activiteiten per leeftijdsgroep.

Op de drukste momenten zijn er zo’n tachtig kinderen. Op de woensdagnamiddag zijn er eerder een twintigtal. Dat is volgens de coördinator iets minder dan vroeger, wellicht door de financiële crisis. Er zijn op woensdag wel nog veel kinderen tussen 12 en 13u.

De piekperiode wordt wel ontlast doordat de kinderen vanaf het vierde leerjaar tot 17 uur naar de studie gaan. De jongere kinderen die huiswerk hebben, kunnen dat in de opvang maken.⁵

Dagverloop

De **ochtendopvang** verloopt steeds op de zelfde manier. Geleidelijk komen de kinderen aan, en stilaan wordt het drukker. De kinderen spelen hun eigen, zelfgekozen spel, vaak in kleine groepjes, soms samen met een begeleider. Om 8u05 gaan de lichten uit: een teken dat het tijd is om op te ruimen en zich aan de ingang te verzamelen.

De (lagereschool)kinderen maken zich als eerste klaar en gaan in groep buiten, terwijl de kleuters nog even binnen wachten. Daarna maken ook de kleuters zich klaar; enkele oudere kinderen blijven bij de kleuters om hen te helpen met het aandoen van jassen en tassen. Er wordt in groep naar de speelplaats gegaan.

In de **namiddag** worden de kleuters en de kinderen in hun school afgehaald: in de grote zaal van de kleuterschool, en op de speelplaats van de lagere school. De oudere kinderen hebben dan eerst nog studie.

Het verloop van de namiddag kent geen echt vast stramien. Het is sterk afhankelijk van het weer, en dus ook van de infrastructuur. Bij goed weer kan er buiten gespeeld worden, soms de hele namiddag, of soms tot de late namiddag, wanneer er weer binnen wordt gegaan.

Hoe dat precies verloopt hangt onder meer ook af van waar kleuters en waar kinderen zich bevinden; vaak worden de twee groepen een tijd apart gehouden om zo de drukste periode in het begin van de namiddag wat te ontlasten. Maar bij regenweer kan dat niet en zitten beide groepen meteen in Kroepoek.

Een vast moment in de namiddagopvang is het uitdelen van ‘koek en drank’: tegen kwart voor vijf voor de kleuters, en een kwartier later voor de kinderen (de oudere kinderen komen dan ook terug van de studie). Op woensdag is koek en drank wat vroeger.

Terwijl de ochtendopvang wordt gekenmerkt door een geleidelijke aankomst van individuele kinderen en een collectief vertrek, komen de kinderen in de namiddag in groep aan en verdwijnen individuele kinderen geleidelijk, wanneer ze door hun ouders worden opgehaald.

In de opvangperiodes kunnen de kinderen in principe doen wat ze zelf willen. Er is normaal geen door de begeleiders georganiseerd spel in de opvang, maar op woensdagnamiddag zijn er gewoonlijk wel georganiseerde activiteiten, net als op een volledige vrije dag. Daarbij

⁵ Op twee wekdagen is er gedurende een uur in de namiddag bovendien een facultatieve sportactiviteit voor kleuters en kinderen van de lagere school die regelmatig in Kroepoek worden opgevangen.

worden aparte activiteiten georganiseerd voor de kinderen uit de lagere school en voor de kleuters (soms enkel de jongste kleuters; de oudere kleuters doen dan mee met de kinderen). Deze activiteiten nemen maar een beperkt deel van de opvangperiode in beslag; er is ook nog veel ongeorganiseerde vrije tijd tussendoor. De structuur van een dergelijke namiddag of dag ligt niet erg vast en is voor de kinderen ook niet zo duidelijk.

Ruimtelijke organisatie

Ruimtelijke indeling

De opvang is gelegen naast de schoolgebouwen. Voor het gebouw van de opvang ligt een aparte, vrij grote *speeltuin* die aan de opvang toebehoort, met enkele speeltoestellen en een grasondergrond.

In de *inkomhal* (een aparte sluis) van het opvangbouw is plaats voor de tassen en jassen van de lagereschoolkinderen. De tassen en jassen van de kleuters staan/hangen binnen in de volgende ruimte, de inkom van de opvang. In die *inkom- en doorloopzone* worden ook de kinderen ingeschreven.

Er is aansluitend een rustig *zithoekje voor kleuters*, met een zetel en wat matten, waar kinderen kunnen lezen (er zijn boekjes) of gewoon wat liggen rusten.

Links van de inkom is de *keuken*. Die is bedoeld als rustige ruimte. Er staat een grote tafel waaraan kinderen vaak macramé armbandjes zitten te maken of zitten te ‘parelen’ (pareltjes op een bord te prikken om zo een tekening te maken die nadien gestreken wordt). Huiswerk wordt hier gemaakt.

De *grootste ruimte*, rechts van de inkom, is het terrein van de kleuters en de jongere lagereschoolkinderen. Er is een tafeltje waar kinderen iets mogen eten (elders mag dat niet). Aan een grotere tafel worden tekeningen gemaakt of gekleurd. Er zijn verschillende aparte tafeltjes waar bijvoorbeeld gezelschapsspelletjes worden gespeeld. Spelletjes, puzzels en papier voor de tekeningen zitten in kasten. Er zijn in deze ruimte een aantal hoeken met spel materiaal: een poppenkast met verkleedkleden, een hoek met onder meer auto’s, en een keukenhoekje. Er is ook een voetbaltafel.

Vanuit deze ruimte kan je ook in de toiletten.

Aansluitend op deze ruimte is er de (eventueel met een schuifdeur af te sluiten) *ruimte voor de oudere kinderen*. Er is onder meer een oude pc, een zetel (naast een boeken- en stripkast), een tafelhockeytafel, wat tafels waaraan gezelschapsspellen of met constructiespeelgoed wordt gespeeld. Opzij staan onder meer dozen met Clics en K’nex. Er is ten slotte een aparte hoek voor de tieners, met een zetel.

Vanuit de hele ruimte geeft een raam uit op de speeltuin.

De opvangperiode begint vaak op de speelplaats van respectievelijk de kleuterschool en de lagere school. De speelplaatsen worden ook voor activiteiten gebruikt, bijvoorbeeld op woensdagnamiddag. Er wordt naar gestreefd om zeker een deel van de opvangperiode niet met de hele groep in de dezelfde ruimte door te brengen, maar om kleuter- en kindergroepen een deel van de tijd apart te houden.

Ruimtelijke grenzen

De indeling in ruimtelijke (leeftijds)zones is beperkt en is eigenlijk niet zo duidelijk. Jonge kinderen die zich in de zone voor oudere kinderen bevinden, worden door begeleiders soms weggehaald, ook al hangen ze gewoon maar wat rond bij het materiaal dat er staat. Andere

keren wordt dat getolereerd. Kinderen kunnen weggestuurd worden omdat ze aan de ‘verkeerde tafel’ aan het spelen zijn.

Jongens die aan de tafel bij de tienerzetel Cluedo aan het spelen zijn, moeten verhuizen van een begeleidster: de hoek is enkel voor tien-plus, en zij zijn pas acht en negen. Ze doen verder aan een andere tafel. (5)⁶

Omgekeerd worden oudere jongens meermaals weggehaald van de voetbaltafel, die in het kindergedeelte staat.

Dat is zeer tot protest van de jongens, die enthousiast aan het spelen waren (terwijl veel kleuters eigenlijk te klein zijn voor de tafelfoetbal). (6)

Soms lijkt de ruimtelijke indeling vooral te slaan op het materiaal, veeleer dan op de plek zelf. Kleuters mogen best in de keuken komen, maar kunnen er niet veel doen omdat ze niet met de pareltjes mogen spelen. Ze mogen, opnieuw uit veiligheidsoverwegingen, ook niet op de grote schommel in de speeltuin.

Veel materiaal is op zich voor allerlei leeftijden geschikt, maar door de ruimtelijke organisatie van de opvang – het staat opgesteld in de zone voor kleuters en jongere kinderen of in de zone voor oudere kinderen – wordt het toegewezen aan deze of gene leeftijdscategorie.

Die ruimtelijke opdeling heeft zijn reden maar belemmert toch wel veel. Jongere kinderen gaan graag eens kijken wat oudere kinderen doen; en de grenzen doorkruisen soms ook broer/zus-relaties.

De indeling in zones is evenwel **niet zo strikt**. Wanneer een aantal jonge kinderen ’s ochtends redelijk vroeg begonnen waren met wat speelgoed te spelen aan de tienerkant, bleven ze er zitten en deden ze gewoon voort. De leeftijden waren er dan gemengder dan gewoonlijk het geval is.

Ook in de late namiddag, wanneer er niet zoveel kinderen meer zijn, is de indeling soms lossier.

De oudere jongens die eerst met Clics aan het spelen waren en aan het lezen waren, amuseren zich nu lachend met het houten treinbaantje, dat eigenlijk voor jongere kinderen is bedoeld. Dat zullen ze blijven doen tot ik om vijf na zes wegga. (8)

Interactie met de buitenwereld

De geobserveerde opvang is een vrij besloten wereld. Er is heel weinig interactie met de buitenwereld: in hoofdzaak de ouders die de kinderen komen brengen of halen. De opvang maakt geen contact met andere (formele of informele) vrijetijdsbestedingen en vervult aldus niet de ‘webfunctie’ die de buitenschoolse kinderopvang soms wordt toegedicht. De sociale wereld van de kinderen beperkt zich in de opvanguren dus tot veelvuldig contact met andere opvangkinderen, maar verhindert andere contacten.

Eén uitzondering deed zich voor volop in de namiddag, toen de kinderen op de speelplaats van de lagere school bleven spelen tot 16u40.

⁶ De citaten in tekstblokjes zijn (zeer beperkt geredigeerde) citaten uit de veldnota’s. Het cijfer na het citaat, van 1 tot 8, verwijst naar de dag waarop de observatie werd gemaakt: er werden acht opvangdagen geobserveerd, van maandag tot en met donderdag gedurende twee opeenvolgende weken. Zo slaat (1) dus op een notitie over de eerste maandag, en gaat (5) over de tweede maandag.

Drie meisjes babbelen aan de poort met twee meisjes die niet naar de kinderopvang gaan en aan de andere kant van de tralies staan. Ze blijven babbelen tot iedereen van de opvang naar binnen moet. (2)

1.3. Veldwerk

Om de tijdsbeleving van kinderen in de opvang op een zo open mogelijke manier te vatten, werd ervoor gekozen om kinderen te **observeren**, in de opvang zelf. Het feitelijke gedrag van kinderen kan zo ter plekke, in zijn context en met zijn nuances worden bestudeerd. Observaties zijn beter dan verbale methodes geschikt om tijdsbeleving te bestuderen op het ‘microniveau’ van de opeenvolging van gebeurtenissen en momenten.

Observeren in de vrij besloten wereld van de kinderopvang kan niet zomaar onopvallend gebeuren – een onbekende bezoeker valt er sterk op – maar bleek toch zeer goed haalbaar te zijn. De kinderen gingen vooral hun eigen gang, zonder al te veel expliciete aandacht aan mij te besteden. Ik paste een **‘reactieve methode’**⁷ toe om mij in ‘het veld’ te integreren: ik zat of liep er gewoon rond en nam bewust een afwachtende houding aan. Ik nam zelden het initiatief om kinderen die ik nog niet kende te benaderen, maar wachtte hun reacties af om er dan verder op in te gaan. Zo vermeed ik om mezelf meteen te moeten positioneren. Kinderen vroegen zich af wie ik was en dichtten me verschillende identiteiten toe (een stagiair, een papa, een (nieuwe) ‘meester’). Mijn eigen uitleg hield het erop dat ik twee weken op bezoek kwam om te kijken wat kinderen in de opvang deden en wat ze leuk vonden of niet.

Mijn houding was niet alleen (initieel) afwachtend, maar (daaropvolgend) ook semi-participerend. Nu eens speelde en sprak ik met de kinderen, dan weer keek ik zijdelings toe en maakte nota’s. Mijn half-participerend gedrag in de opvang zorgde ervoor dat ik drie rollen kreeg toegewezen: die van ‘schrijver’ (of onderzoeker), die van beschikbare speelkameraad, en (nu en dan) die van begeleider.

In **bijlage 2** van dit rapport wordt wat uitgebreider stilgestaan bij deze rol als ‘atypische volwassene’.

De observaties gebeurden gedurende **twee opeenvolgende weken van maandag tot donderdag**, in de maand maart. Er werd **zowel ’s morgens als in de namiddag** geobserveerd, en ook de hele woensdagnamiddag. Ook een **volledige dag** werd geobserveerd: op een lokale vrije dag waren de scholen gesloten en was er gedurende de hele dag opvang. Toen waren ook kinderen en begeleidsters van de vestiging in het centrum aanwezig.

De opvang is op gewone schooldagen geopend vanaf 7 uur in de ochtend, en in de namiddag tot 18u15. De observaties gebeurden van even na zeven tot de kinderen naar school gingen; in de namiddag werden de kinderen mee opgehaald aan school, samen met de begeleidsters, en de observaties eindigden tussen tien voor zes en tien na zes.

De observaties richtten zich op **de kinderen-in-de-opvang**, niet op de begeleidsters. Dat is wel degelijk een eenzijdige benadering: het ging er mij hier immers om het perspectief van de kinderen te leren kennen. Het is dit perspectief dat in dit rapport wordt verwoord. De **namen van de kinderen** die in dit rapport worden vermeld zijn pseudoniemen; de namen van de begeleidsters zijn weggelaten en vervangen door het neutrale ‘begeleidster’ of ‘juf’.

⁷ William A. Corsaro (2005), *The Sociology of Childhood. Second Edition*. Thousand Oaks: Sage, p. 52.

2. Ritme van de dag

In dit hoofdstuk wordt de tijdsordening in de opvang besproken, met aandacht voor de temporele ‘taken’ die kinderen daarin te vervullen hebben. **Hoe is de opvang temporeel gestructureerd? En wat betekent dit voor de kinderen die hun tijd daar doorbrengen?** Terwijl hoofdstuk 3 vooral zal ingaan op de invulling die kinderen geven aan hun tijd in de opvang, heeft dit hoofdstuk aandacht voor de structuur die in deze tijd wordt gelegd: met name voor de overgangsmomenten die er gedurende een dag in de opvang bestaan en voor het ritme dat eigen is aan de buitenschoolse kinderopvang.

Een observator kan niet ontsnappen aan de **typische tijdsdynamiek van de buitenschoolse kinderopvang**: een rustig beginnende en steeds drukker wordende ochtendopvang, en een ineens druk beginnende namiddagopvang, die later gekenmerkt wordt door een geleidelijke ‘leegloop’ (minder kinderen, wijzigend spel, vaker alleen spelen). Daarbij valt wel op te merken dat die rustige ochtend en rustige late namiddag niet door alle kinderen wordt meegemaakt. Veel kinderen komen ’s ochtends pas aan als het eerder druk is, en gaan ook weer weg als er nog volop kinderen zijn.

Spelen is de voornaamste activiteit in de kinderopvang, en dit spel kan **zowel langdurig als snel wisselend** van aard zijn.

Sommige activiteiten duren een hele opvangperiode, en gaan soms dagen na elkaar door. Dit spel is soms weinig intens, veeleer repetitief van aard en gecombineerd met babbelen; andere keren zijn kinderen zeer intens in hun langdurige spel betrokken, zoals in complex fantasiespel. Geobserveerde langdurige activiteiten zijn onder meer tafelfoetballen, toneeltje spelen, parelen, armbandjes knopen, keukentje spelen, (soms) tekenen, met auto’s in het zand spelen, lezen, babbelen (tiners), taarten van zand maken, papa en mama spelen, ‘vogelnestjes’ en ‘vuurwerk’ maken, spelen in de zandbak, iets bouwen in lego soft, verstopperij spelen, materiaallos fantasiespel, Uno.

Andere activiteiten duren niet erg lang en kinderen wisselen dan vaak van activiteiten. Soms lijkt dat min of meer inherent aan het spel zelf: kinderen die met krijt tekenen, voetballen, op de (oude) pc spelen, met Clics spelen, doen dat vaak maar voor beperkte periodes en gaan dan weer iets anders doen. Wisselen van spel kan ook min of meer gedwongen gebeuren, door externe factoren: omdat een vriend verdwijnt, omdat kinderen door een begeleidster gestopt worden, omdat iedereen binnen moet want het regent... Nog momenten waarop werd geobserveerd dat een spel stopte: een kind werd door vrienden gevraagd worden om met iets anders mee te doen, rusten, pauzeren door de warmte, geïnstitutionaliseerd wisselen (beurtrol), weggejaagd worden, aankomst van andere/oudere kinderen, kaartspel lukt niet, straf krijgen, ruzie, verveling.

Soms zijn die wissels ook een kans:

16u35. De Monopoly is verlaten, de kinderen zitten nu bij de (naast de tafel geplaatste) pc te kijken naar het piranhaspel. Wout, een kleinere jongen, speelt nu op zijn eentje met het monopolygeld, hij komt me de stapeltjes tonen en zegt dat hij heel rijk is. (8)

Kinderen ‘moeten’ niet spelen: ze mogen evengoed rusten of iets zitten lezen. Voor de kleuters is daar een aparte ruimte voor, en ook voor kinderen en tieners zijn er zetels.

De continuïteit of snelle wisseling van spel heeft ook te maken met de organisatie van de kinderopvang: niet alleen overgangsmomenten spelen daar een rol (zie 2.1), maar ook het aanbod of de mogelijkheid die de opvang kinderen biedt om steeds te kunnen doen wat zij willen. Als/omdat de kinderen zich in het opvanggebouw zelf bevinden, kunnen ze altijd gebruik maken van het materiaal dat daar aanwezig is: ze kunnen dan bijvoorbeeld altijd met Clics spelen als ze dat willen, of ze kunnen altijd parelen.

Bij dat parelen hoort ook meteen een rustige sociale sfeer die kinderen altijd kunnen opzoeken. Die zekerheid geeft geborgenheid: ze zorgt ervoor dat hun speelruimte en -tijd beschermd wordt. Sommige overgangsmomenten (zie 2.1) doorbreken die bescherming en zorgen ervoor dat kinderen hun tijd niet langer zelf een bestemming kunnen geven. Er zit dus een structureel aspect aan continuïteit: ze wordt (wel of niet) beschermd door de manier waarop de opvang is georganiseerd.

2.1. Formele en informele overgangsmomenten

Gedurende een dag (ochtend en/of namiddag) in de opvang beleeft een kind een heel aantal overgangsmomenten.

Die kunnen *collectief* van aard zijn en hebben dan meestal met de organisatie van de opvang te maken (samen opruimen bijvoorbeeld), of ze kunnen veeleer *individueel* beleefd worden (zoals wanneer een speelkameraad verdwijnt). Sommige overgangsmomenten zijn eerder *toevallig* (zoals de vriend die weggaat), andere zijn *structureel* van aard en komen elke dag terug (zoals het samen opruimen).

Overgangsmomenten kunnen zorgen voor *samenhang*, voor een verhaallijn in de dag (een begeleidster zwaait samen met een kind naar de vertrekkende ouder); maar ze kunnen ook voor een *ruptuur* zorgen (een spel wordt gestopt door een begeleidster).

Aankomen in de opvang (ochtend)

Anders dan in de namiddag komen de kinderen 's ochtends individueel aan. Ze nemen afscheid van vader of moeder (soms grootouder), worden begroet door de begeleidsters, integreren zich in de opvang en zoeken naar vrienden en/of een activiteit, of wachten eventueel op vrienden. Typisch aan het ochtendlijke ritme is dat er voortdurend kinderen aankomen, zodat wie er al is kan uitkijken naar vrienden, en wie aankomt op zoek kan gaan naar vrienden of naar iets leuks om te doen.

Afscheid van ouders 's morgens

Jonge kinderen zwaaien of kijken soms nog vanuit de keuken naar hun vertrekkende ouder, of nemen nog afscheid van hun knuffel. Thuis of een verlangen naar huis is soms nog aanwezig in de ochtend:

Er zijn al een viertal kinderen vlak na zeven uur. Een ervan was er gisteren als eerste, een jonge kleuter. Hij huilt: zijn mama is weg en hij heeft niet kunnen zwaaien. Hij wil naar buiten, maar nu gaat dat niet meer. Na een tijdje huilen en getroost worden eet hij iets aan het tafeltje. Hij denkt nog na over wanneer hij zijn mama gaat terugzien. Hij zegt: "De school is al gedaan he". De

begeleidster antwoordt: "De school moet nog beginnen. Deze namiddag komt u mama u dan halen". Maar het blijkt niet zijn mama te zijn die zal komen. "Haar vriend dan?" vraagt de begeleidster. "Of uw oma?". De kleuter babbelt nog over zijn mama, die soms te laat is: "als ze in de file staat...". (2)

Een kleuter komt aan [met zijn ouders] en weent. "Dat is altijd een beetje moeilijk he", zegt de begeleidster. Ze neemt hem op de schoot, terwijl ze domino speelt met een ander kind. De kleuter stopt al snel met wenen.(8)

De begeleidsters begroeten veel kinderen individueel en gaan, indien ze wat later aankomen, eens langs bij de reeds aanwezige kinderen: zo tonen ze zich betrokken, geïnteresseerd, ze vragen even iets of nemen even iets vast, zonder in het spel tussen te komen.

Wachten op/zoeken naar vrienden

Hoewel sommige kinderen alleen spelen, verkiezen de meesten toch om iets te doen samen met vrienden. Als ze de opvang binnenkomen, gaan ze op zoek naar vrienden die er al zijn. Als dat niet het geval is, gaan ze iets lezen, even paretlen, of lopen wat rond in de opvang. Sommigen kunnen minder goed om met die situatie:

Een kleine jongen kijkt vanaf de zijkant een tijdje naar het spel in het keukentje, zonder binnen te gaan. Hij gaat even binnen maar verdwijnt weer. Hij ziet er wat slecht gezind uit en loopt wat rond, blijft hier en daar even hangen zonder ergens een relatie mee te maken, ook niet met materiaal. Hij gaat aan het eettafeltje zitten, blijft daar wat zitten, gaat weer even rondlopen, gaat terug aan het tafeltje zitten... (...)

Het rondlopend jongetje rent nu plots heen en weer bij de ingang van de zaal, een brede lach op zijn gezicht. Een andere jongen is aangekomen en timmert wat op de werkbank. Na een minuutje (de ene timmert, de andere loopt opgewonden rond) gaan ze samen spelen in een hoek met auto's en dino's. Het rondlopen is nu deel van het spel, en de jongen lacht nu constant, totaal anders dan daarnet. (6)

Zoeken naar een activiteit

Sommige kinderen – zeker kleuters – hebben het moeilijker om zich te integreren, en vaak worden ze dan opgemerkt door begeleidsters, die hen iets voorstellen of in het spel van anderen trachten te betrekken.

Een klein jongetje dat gisteren ook soms wat alleen rondliep, komt aan. Hij loopt wat rond, kijkt even in de kast met spelletjes. Hij loopt wat verder rond, ook in de tienerhoek. Wat later wordt hij door een begeleidster aangesproken, en ze gaan naar de keuken. Als ik daar even later ook ben, is de begeleidster ook bezig met de pareltjesmakers daar en met iets praktisch, terwijl het jongetje rond haar blijft hangen. De juf gaat een spelletje zoeken voor het jongetje. Ze gaat bij het tafeltje zitten, want alleen gaat het moeilijk lukken. (...) Bij de juf en het jongetje zijn nog andere kleuters komen meedoen met het spelletje. (2)

Niet alleen begeleidsters helpen kinderen die niet meteen weten wat gedaan, om een leuke activiteit te vinden. Ook kinderen helpen elkaar daarbij soms. Vaak zijn het oudere broers of zussen die deze taak op zich nemen, maar ook de vrienden van die broers of zussen. Die doen concrete of minder concrete voorstellen: "ga je spelen met het strijkijzer?", "zullen we een spelletje spelen?". Dan spelen ze soms mee, zodat het regelmatig gebeurt dat kleuters en oudere kinderen samen bijvoorbeeld een puzzel maken. Soms beperken kinderen zich tot het brengen van hun jonge broer of zus tot bij hun vaste speelplek of speelkameraad.

Een jongen komt aan met zijn broertje aan de hand. Hij vraagt me waar Niels is, dat is het vriendje van zijn broertje. Ze lopen verder rond om hem te zoeken. Als Niels er niet blijkt te zijn, dumpt hij zijn broertje in de poppenhoek (waar ook wat auto's staan, waar hij dan mee speelt), en zelf gaat hij vlak daarnaast aan de voetbaltafel spelen. Als hij scoort, verkondigt hij dit wel nog luid tegen zijn broertje. (6)

Een jongen komt aan met zijn broertje en zet hem af bij de voetbaltafel: "hier, hier is uw vriend", om meteen naar de tienerkant te gaan.(3)

Tijdens de eigenlijke opvangmomenten (voor- of namiddag)

Er zijn ook momenten die de dag niet organisatorisch structureren, maar die, veeleer voor individuele kinderen, toch overgangsmomenten zijn.

Integratie in een nieuw spel

Wanneer een spel of bezigheid is afgelopen, dient gezocht naar een nieuwe activiteit. Soms komt het er dan op aan om zich te integreren in een spel dat al aan de gang is, door zichzelf een rol te geven in het spel, of door dat te doen via een vriend(in) of een begeleider.

Niels, de oudste van de jongens die daarnet tafelfoetbalden, komt voorbij de voetbaltafel en informeert naar de stand. Daarna gaat hij naar het keukentje. Hij gaat binnen, heeft een handpopje in de vorm van een hond vast, en zegt: "Ik ben een hondje". Hij kruipt rond op de grond. "Het is hier wel een restaurant he", zegt het meisje, dat lacht. Nog twee andere kinderen komen meespelen: een van hen is het jonge zusje van Niels, dat daarnet ook bij de voetbaltafel was. Ze vraagt aan het meisje in de keuken of haar vriendinnetje ook mag meespelen: "Ja", zegt Charlotte. Maar ze zegt nog eens: "Het is hier wel een restaurant he". Zij doet verder met haar keukenspel, terwijl de andere kinderen zich neerzetten en hun eigen spelletje spelen in de keukenhoek. (2)

Vooraf kinderen die zich minder op hun gemak voelen in de opvang of die veeleer passief toekijken naar het spel van anderen, worden door de begeleiders in het spel geïntegreerd.

[Tijdens georganiseerde activiteit] Een paar kinderen zijn bezig met een grote blokkenpuzzel van disneyfilms. Een kind staat erbij toe te kijken, en gaat later naar een groot kegelspel kijken. Hij gaat dan weer weg – hij heeft geen bal –, een begeleider ziet hem alleen rondlopen en integreert hem in het kegelspel door hem een bal te geven.(5)

In de keuken maken acht kinderen hun huiswerk. Een verlegen jongen die geen balpen bij heeft durft er geen te vragen aan de andere kinderen. Pas als een juf het ziet, kan hij er een bemachtigen. (8)

Sommige kinderen wachten op hun vrienden om zich echt in de kinderopvang te integreren. Maar de meesten beginnen gewoon te spelen. Wie later aankomt, probeert zich vaak te integreren in het spel dat anderen al begonnen zijn, en dat verloopt niet altijd even vlot.

Drie meisjes zitten te spelen in de keukenhoek. Daarbij Charlotte, die daar heel erg vaak zit te spelen. Net als vorige week [zie het citaat eerder in deze sectie] spelen ze mama en papa en hondje. (...) Een kleine kleuterjongen, Xander, probeert zich in het spel te integreren. Hij durft niet

goed binnenkomen, het 'hondje' barricadeert de ingang (met een stoeltje en een poortje dat kan openklappen) en Xander zegt me dat hij niet binnen mag. Maar hij heeft nog niet eens geprobeerd. Ik zeg hem dat hij het moet vragen. Het 'hondje' doet open. Xander probeert zich in het spel te integreren door ook een hondje te spelen, maar dat gaat niet zo makkelijk. Hij wordt maar half gedoopt en af en toe naar buiten gestuurd.

Een oudere jongen kijkt even, vraagt Charlotte of hij binnen mag. "Waar is de deur?" vraagt hij. "Moet ik kloppen of zo?" Hij heeft dus door dat je niet zomaar een spel binnen mag. Het 'hondje' laat hem binnen. De andere jongen speelt ook hondje en doet kunstjes: "kijk, ik kan al op twee pootjes lopen!". Ondertussen spelen Charlotte en het andere meisje gewoon verder in de keuken. (6)

Einde van een spel

Een spel eindigt niet altijd zomaar. Soms is het echt afgelopen, maar soms wordt het ook onverwacht, en tot ongenoegen van de spelers, afgebroken, bijvoorbeeld wanneer een begeleidster zegt dat een kind elders moet gaan spelen.

Daarnet werden twee oudere jongens door een begeleidster van de voetbaltafel gehaald, omdat die in het kindergedeelte staat. (er is ook nog een voetbaltafel in de tienerkant, maar daar is altijd een laken over). (6)

Of soms loopt een speelkameraad weg.

Een jonge jongen komt aan de tekentafel met een disneyspel en begint met een vriend te spelen. Maar dat duurt niet lang: de vriend verdwijnt plots, en het jongetje stopt met een boos gezicht alles weer in de doos en gaat spelen in het keukentje. (6)

Opruimen bij einde spel

De algemene regel is dat de kinderen het materiaal opgeruimd hebben waarmee ze hebben gespeeld. Dat lukt meestal verbazend vlot. Soms moeten de begeleidsters wel op de regel wijzen en een enkele keer de kinderen echt dwingend aanzetten om op te ruimen.

Einde ochtend en vertrek van de kinderen

Het einde van de opvang is **een collectief moment**: de kinderen ruimen hun speelgoed op en maken zich klaar om samen te vertrekken. Tegen het einde van de opvangperiode kan zich voor individuele kinderen wel nog de vraag stellen of ze nog aan een nieuwe activiteit/spel zullen beginnen of niet.

Om 7u55 haalt een begeleidster nog een nieuw gezelschapsspelletje uit. Omdat de meeste kinderen dat wel min of meer volgens de instructies spelen, maar toch op een heel losse manier, waarbij ze voor elkaar gek doen en zo, is het geen probleem dat het spelletje niet uitgespeeld zal kunnen worden. (2)

Elise komt binnen, gaat langs bij Kaat en is blij als haar vriendin, Bo, aankomt. Samen met een begeleidster spelen ze Uno. Later komen er nog andere kinderen bij, en ze spelen tot het acht uur is en de begeleidster zegt dat het bijna tijd is, dat ze geen nieuw spel meer gaan beginnen. (8)

Het is bijna vijf na acht, en er komt nog een hele groep kinderen de tienerkant binnengestormd die iets nieuws willen uithalen, maar net dan worden de lichten even uitgedaan om te laten weten dat het tijd is. De meeste kinderen beginnen meteen op te ruimen. (2)

Collectieve opruim en einde van de opvangperiode

Het einde van de opvangperiode wordt aangekondigd door het doven van de lichten in de opvangruimte. De kinderen moeten dan het materiaal opruimen waarmee ze bezig zijn geweest, en zich naar de uitgang begeven. De oudere kinderen maken zich dan eerst klaar om te vertrekken naar de basisschool, terwijl de kleuters nog even wachten aan de uitgang van de grote zaal. Daarna maken ook zij zich klaar. De groep kinderen/kleuters gaan begeleid in rij naar hun speelplaats, waar ze zich meteen tussen de andere kinderen kunnen mengen.

Het doven van de lichten leidt bijna steeds tot kort en luidruchtig protest bij sommige kinderen, maar het opruimen gaat doorgaans bijzonder vlot. Het zijn enerzijds de tieners en oudere kinderen die het langst blijven babbelen of hun spel nog wat rekken of nog snel proberen af te maken, en anderzijds soms jonge kleuters die niet door hebben dat de opvangperiode afgelopen is.

8u50. De lichten gaan uit. "Allez!", roept de jongen die net met Stratego is begonnen ontgoocheld. Nog een jongen schreeuwt. Andere kinderen spelen gewoon verder, ze hebben eigenlijk niet door dat ze moeten ophouden, ook al is iedereen aan het verdwijnen. Zo moeten de meisjes met K'nex aangespoord worden. "Gaan we boven?" vraagt één van hen. "We moeten opruimen", hebben ze pas na een paar minuten door, als bijna iedereen al aan de uitgang staat. (5)

De lichten gaan uit. Van overal stijgt een luid en ontgoocheld maar ook slechts kort "Aaaah!" op. Er wordt snel opgeruimd, meteen gaan kinderen naar de ingang, anderen hebben meer werk met opruimen. De jongens die het casino-gezelschapsspel aan het spelen waren, roepen opnieuw luider dan voor de lichten uit gingen. In het keukentje proberen twee meisjes nog even gewoon door te spelen. Zij verdwijnen als voorlaatste 'groepje' naar de uitgang. Het langst blijven de casinojongens, die wel veel op te ruimen hadden, maar ook eerst nog wat bleven spelen. (5)

De lichten gaan uit. De casinospelers roepen nog luider, willen nog snel voortdoen, en het geld vliegt over de hele tafel. Een begeleidster ziet dat het hier het langste gaat duren en helpt mee opruimen. De andere kinderen gaan meteen naar de ingang of ruimen hun spel vlot op. (3)

8u05 De lichten gaan uit. Aan de tienerkant gaat het weer extra luid – dat is altijd wel zo bij diezelfde jongens die vaak casino en nu een soort kaartspel spelen. Terwijl de kleuters vlijtig opruimen blijven de tieners nog hangen: doorspelen met veel lawaai zoals de jongens, en heel lang in de tienerzetel blijven babbelen (meisjes van de hoogste klassen, die je anders niet veel ziet omdat ze constant daar zitten; vandaag zijn zij het die het laatst uit de opvang komen). Een kleuter vraagt me om zijn tekening op te rollen. De puzzelende kinderen blijven nog wat verder doen aan hun tafeltje, net als kleuters bij het treinbaantje. "We mogen niet spelen", zegt een van de meisjes bij het treinbaantje, en ze loopt naar de uitgang, de anderen volgen haar. (7)

Lichten gaan uit. Twee jongens die aan het tafelhockeyen zijn met een derde die toekijkt, gaan gewoon door met hun spel, alsof er niets gebeurd is. Als het twee-nul wordt zegt een jongen, "he, de lichten zijn allang uitgegaan". Hij stopt, maar de andere gaat gewoon duchtig verder met de toekijkende jongen. Ze worden door een juf in hun spel gestopt. Ook de kinderen bij de Clics moeten aangespoord worden. (261-262)

Vertrekken naar buiten

Terwijl de kinderen hun jas aandoen en hun tas nemen om in groep naar hun speelplaats te vertrekken, verzamelen de kleuters zich aan de uitgang van de grote zaal. Daar wachten ze even tot de kinderen vertrokken zijn, om zich dan zelf klaar te maken. Het is opvallend dat dit wachtmoment zelden problemen oplevert.

Tegen vijf na acht vertrekken de oudere kinderen. Zij gaan eerst naar buiten. Dat lijkt heel makkelijk te gaan, ze blijven niet plakken. Ze doen hun jas aan in de inkomhal, en vertrekken dan onder begeleiding naar school. Daarna maken de kleuters zich klaar. Niet alleen de begeleidsters helpen om jaszjes en tasjes aan te doen, een paar oudere kinderen helpen de kleuters ook. Dat gaat eigenlijk bijzonder vlot allemaal. Dit zijn wel degelijk wachtmomenten: de oudere kinderen gaan naar buiten, maken zich klaar en moeten wel wat wachten voor ze samen kunnen vertrekken. Ondertussen staan de kleuters klaar, dan moeten ze even wachten tot de groteren weg zijn. En dan weer even wachten tot iedereen klaar is om samen naar school te vertrekken. Maar omdat die wachttijden zo kort zijn (en wellicht ook zo herkenbaar en routineus) gaat dat heel vlot. (1)

8u10. De kleuters, een twintigtal, wachten nog aan de uitgang van de grote zaal, terwijl de kinderen aan het vertrekken zijn. Dit is een soort dood moment: het enige wat je kan doen is wachten, en op een gegeven moment zijn de begeleidsters allemaal even verdwenen, maar dat levert helemaal geen problemen op. De kleuters spelen nog gewoon wat, rennen door elkaar (altijd in de buurt van de uitgang)... (4)

Toch doen sommigen wat lastig op zo'n dood moment. Overgangsmomenten zijn één van de ogenblikken waarop kinderen wel eens sancties dreigen te krijgen.

Iedereen is gauw buiten, al moeten de stoelen wel nog op de tafels gezet worden, het is donderdag-kuisdag. In het passeren rijdt een jongen nog met een autootje op een kast. "Wat doet jij daar?" vraagt de juf. "Spelen", zegt de jongen, die goed weet dat het daar nu niet meer de tijd voor is. "Ge moest allang buiten zijn, al de oudere zijn al buiten" [in de inkomhal]. (8)

[tijdens de volledige dag] Er zijn zo'n 35 kinderen. Ze zitten neer (ongewoon, gewoonlijk staan ze recht). De jongens van de Clics zitten op de voetbaltafel die daar staat, doen schijfgevechten en zijn nogal wild; ze worden min of meer terechtgewezen. Dit is echt een wachtmoment; het duurt tot 9 uur voor de oudsten vertrekken. De begeleidster van de vestiging in het centrum legt uit dat we naar boven gaan – eerst de kleuters, dan de ouderen, dat de rugzakjes mee moeten want om tien uur eten we iets, en eten mag alleen op de bankjes. Ze moet nogal roepen. Sommige kinderen zitten gewoon te spelen als ze wachten. Er is wat lawaai, maar al bij al valt dat wel mee. Het is wel een echt dood moment dat een vijftal minuten duurt (voor de oudere kinderen) maar het stelt niet zo veel problemen. (5)

Terwijl de kinderen soms aangespoord worden om zich te haasten bij het aandoen van hun jassen, ondersteunen ze soms ook de organisatie van de opvang door om het snelst klaar te proberen zijn.

De kinderen zijn snel verdwenen, de kleuters wachten dan nog even aan de uitgang van de grote zaal. Er zijn er een goeie twintig. Ze maken zich klaar. Wie klaar is moet tegen de muur van de ingang staan (zo kan iedereen door). Een jongen die dat niet doet moet daar een paar keer op gewezen worden: "als je klaar bent moet je tegen de muur staan, je weet dat toch hé." Kinderen zeggen ook: "ik ben eerst klaar!" "nee, kijk, daar staan al kindjes [die al klaar zijn]"... (3)

Middageten (op woensdag en vrije dagen)

Het middageten verloopt collectief en georganiseerd, maar toch zonder schoolse sfeer. Onder het eten wordt er ontspannen gebabbeld, zonder dat dit met veel lawaai gepaard gaat. Terwijl het wel met de volledige groep kleuters en de volledige groep kinderen wordt begonnen, kan iedereen na een zekere tijd van tafel wanneer hij of zij dat wil.

Er is een aparte kleutertafel. Er wordt nog een stoeltje bijgezet voor iemand die naast zijn broertje wil zitten. Kinderen babbelen ontspannen, er is een heel beperkt geluidsniveau. Aan tafel spelen Charlotte en twee jongens 'blad steen schaar' ("schaar steen papier") en een soortgelijk spelletje, "007" (dat ik ook later op de speelplaats nog zag). Dat kan zonder problemen, het is niet 'alleen maar eten'. Ook jongens spelen klapspelletjes. Wie klaar is mag nu vertrekken; de meesten gaan weg (wel moeten ze hun boekentas "mooi" wegzetten). Een paar kinderen blijven nog achter, ook veel kleuters zijn nog bezig. (5)

Eten kan je op je eigen tempo: een kleine kleuter is al een halfuurtje aan het eten en chocomelk aan het drinken op de rand van de zandbak. Dat is hier geen probleem. (4)

Namiddag

Terwijl de ochtend individueel begint en collectief eindigt, begint de namiddag collectief.

De begeleidsters gaan de kinderen ophalen op de speelplaats, en de kleuters in de grote zaal van de kleuterschool. Daar spelen ze soms nog even, vooraleer in groep naar de plek te gaan waar de namiddagopvang zal doorgaan of beginnen: soms de speelplaats, soms Kroepoek zelf, soms de speeltuin voor Kroepoek.

Ophalen van de kinderen

Voor de oudere kinderen betekent het begin van de naschoolse opvang ook het begin van de studie; zij gaan pas om 17 uur naar Kroepoek. Niet iedereen heeft daar zin in.

Een aantal oudere kinderen gaan naar de studie, maar een zestal jongens blijft zitten. Ze willen niet gaan, het is mooi weer en ze hebben geen huiswerk. Eerst worden ze van opzij gehaald (er is een strook gras naast de betegelde speelplaats, waar ze voetbalden). Ze gaan op een muurtje zitten. Een begeleidster doet een vruchteloze poging om hen naar de studie te brengen. Ze gaat weg en de jongens beginnen te roepen dat ze staken. "Staking, staking, staking!" Nadat een begeleidster nog een paar keer geprobeerd heeft, gaan ze na vijf minuten toch uiteindelijk binnen. (2)

De collectieve momenten, zoals het ophalen van de kleuters en de kinderen, zijn wat meer gedisciplineerd van aard en gaan dan ook vaker dan veel andere momenten gepaard met sancties of dreigende sancties. Het zijn de momenten waarop de 'vrije tijd' van de opvang het minst als 'vrij' wordt beleefd.

We gaan de kleuters ophalen. Het zijn er een dertigtal. Er is veel lawaai als ze op een rijtje in de zaal zitten, en de juffen willen dat het stil is. Dat zorgt voor een van de moeilijkste momenten tot nu toe. Er is altijd wel nog iemand die praat, en er zijn ook kleine kleuters die het gewoon niet horen of niet snappen. Een babbelende jongen wordt wat verderop in de rij gezet, weg van zijn vrienden, en een andere moet tegen de muur gaan staan als straf. (4)

Eerst moet iedereen verzamelen op de bankjes. Er is veel lawaai en rondlopende kinderen. De "mini-kleuters" (tot vier jaar) gaan apart. De anderen blijven gewoon babbelen. "Jabbedabbedoe!" zegt begeleidster. "Mondjes toe!" antwoorden de kinderen. Maar omdat het niet stil wordt, moeten twee kinderen tegen de muur gaan staan als straf. Het wordt stil. (...) De twee gestrafte kinderen blijven een tijd tegen de muur staan. (...) De gestraften mogen weer meedoen [met de georganiseerde activiteiten]; ondertussen is een andere jongen gestraft en hij staat tegen de muur. (5)

De namiddag begint. De kleuters worden weggeleid. Het is even moeilijk om iedereen stil te krijgen. Er wordt bedreigd om de luidruchtige kinderen tegen de muur te zetten als straf, maar dat is deze keer niet nodig. (7)

Ook het binnengaan in Kroepoek nadat de kinderen op hun school zijn opgehaald, kan een lastig moment zijn.

Binnengaan in Kroepoek is een moeilijk moment. Dat gebeurt per vier of zo: dan kunnen die jas en tas uitdoen en naar binnengaan, anders is het te druk in de inkom. De rij moet dus buiten wachten, terwijl de kinderen binnen aangepord moeten worden om voort te maken; begeleidsters maken zich wat boos omdat het zo traag gaat. (6)

Verdere verplaatsingen, einde van gedeelte van de dag

Wanneer de opvangnamiddag niet op Kroepoek zelf begint maar bijvoorbeeld op een speelplaats van de school, zijn er in de loop van de namiddag nog collectieve verplaatsingen nodig: naar het opvanggebouw, of naar de speeltuin van de opvang.

Tegen 16u40 gaan we met iedereen – dertigtal kinderen – naar één speelkoer – na een fluitsignaal. Dat kennen ze: "we gaan naar beneden!", roepen de kinderen tegen elkaar. Het duurt wel even voor iedereen verzameld is en zijn tas heeft. Een paar voetballers blijven nog wat hangen, een paar meisjes die onder een klimrek/afdakje zitten blijven ook lang zitten. Terwijl we wachten spelen een paar jongens wat ruw met elkaar, ze lopen tegen elkaar, trekken aan elkaars rugzak... "En ze doen dat dus expres" zegt de begeleidster me. (2)

De begeleidsters kondigen dergelijke overgangsmomenten wel soms aan, zodat ze vlotter kunnen verlopen.

De begeleidsters zeggen als dat van pas komt dat we over een paar minuutjes naar binnen zullen gaan. Even na 17u30 gaan we naar binnen (fluitje). Dat gaat vlot. (4)

Dat deze momenten worden aangekondigd, kan zeker nuttig zijn, want terwijl sommige overgangen voor alle kinderen duidelijk zijn, is dat op andere momenten helemaal niet het geval.

"De ballen in de bak", zegt de begeleidster. Voor Mario is niet duidelijk waarom, hij wil dan maar iets anders spelen met mij. Maar Matthias weet wel: "Wij moeten naar beneden [opvang] als alle ballen weg zijn". "Ah ja, dat is juist, dan moeten we naar beneden," zegt Mario. We gaan naar Kroepoek. Daar zijn de oudere kinderen in de speeltuin aan het spelen. Het is een tijdje onduidelijk of iedereen binnen moet, buiten moet, of dat je mag kiezen. Sommige kinderen doen hun jas uit, dan weer aan... Uiteindelijk moet iedereen binnen, ook al is het nog altijd erg goed weer. (1)

Omdat een woensdagnamiddag een beduidend langere periode is dan de gewone opvangperiodes, is de structuur ervan voor kinderen vaak niet zo duidelijk, en wissels van plaats of van activiteit komen er voor hen zonder duidelijke ‘reden’ aan.

17u40: nog maar weinig kinderen. “We gaan binnen!” roept een begeleidster. “Weeral naar binnen?” vraagt een kind. (1)

[tijdens georganiseerde activiteiten] Kaat komt binnen (vanuit de refter, waar er knutselen is). Dat geeft het idee aan sommige kinderen dat iedereen van activiteit moet wisselen. “We gaan wisselen!” roept een meisje onterecht; Lize wil dat nog niet en zegt: “maar ik moet nog op de gocart!”. (7)

Koek en drank

Een vast moment in de namiddag is het uitdelen van ‘koek en drank’ – eerst voor de kleuters, daarna voor de kinderen. Dit is een los, rustig moment.

[In de speeltuin van Kroepoek, op een mooie namiddag] Er zijn om 16u35 zeker vijftig kinderen. Er vormt zich een rijtje kleuters die een koekje en een drankje krijgen. Dat wordt genoteerd op een lijst. De begeleidsters zoeken de kleuters op op het terrein om te vragen of ze een drankje willen. Het duurt nogal een tijd vooraleer het rijtje hun koek en drank krijgt, maar dat lijkt geen problemen te geven. (...)

Heel wat kleuters zetten zich aan een tafeltje en eten en drinken iets. Nu de kleuters hun ding hebben, komt een begeleidster ook rond voor de oudere kinderen: “ ‘t is koek en drank!” zegt ze. Een jongen op de schommel zegt: “we gaan wachten tot de rij weg is”. De juf: “niet te lang wachten of de doos is op!”.

Overall gaan kinderen iets zitten eten, ook in de schommeltollen of “schelpen” zoals ze hier genoemd worden. “Ik vind dat zalig om in een schelp te eten”, zegt een meisje. Een begeleidster komt langs en zegt haar: “zoudt ge niet beter ergens gaan zitten voor ge helemaal vuil wordt?” maar dat heeft geen effect.

“Koek en drank! Koek en drank!”, zingt de jongen die daarnet nog op de schommel zat en wat wachtte tot de rij weg was, terwijl hij naar de drankjes loopt.

Een jongen vindt het ook “leuk om in de schelp te eten. Gezellig in de zon”, zegt hij tegen zijn vriend die in een andere schelp zit.

Andere kinderen nemen hun rugzakje en halen daar iets uit om te eten.

Zo krijgen we een veel rustiger moment, de helft van de kinderen zit iets te eten, anderen schommelen, zitten op het klimrek en op het grote speeltoestel. (4)

Ook het vieruurtje zorgt ervoor dat kinderen die wel blijven verder spelen, er nu soms (eventjes) alleen voor staan.

Kinderen verdwijnen geleidelijk aan in de (late) namiddag

De kinderopvang heeft **een heel eigen ritme of dynamiek** op het einde van de opvang, die eigenlijk gedurende de hele namiddagopvang op de achtergrond aanwezig is: **er verdwijnen geleidelijk aan kinderen, en daardoor moeten de overgebleven kinderen een andere bezigheid zoeken**. Sommige bezigheden, zoals tekenen of zelfs gezelschapsspelletjes als Uno

spelen, zijn daar goed tegen bestand, terwijl ander spel vaak lijdt onder het verdwijnen van speelkameraden.

Veel kinderen is veel sociaal spel; afname van kinderen is afname in sociaal spel

Wanneer op een regenachtige namiddag alle kinderen na schooltijd meteen naar Kroepoek gaan, kan het er erg druk zijn. Kinderen kiezen dan vaak voor sociale spelletjes, die in de loop van de namiddag zullen verminderen omdat er kinderen naar huis gaan. Soms houdt het spel daarmee op (zoals 'Lach je rijk' hieronder), soms vermindert gewoon het aantal deelnemers (zoals in Uno hieronder).

Omdat iedereen meteen naar school aankomt in Kroepoek en er dus meer tijd is, lijken er meer gezelschapsspelletjes gekozen te worden die langer kunnen duren, zoals Monopoly (Disneyversie) en 'Lach je rijk'.

(...) Elke hoek en elke tafel in de opvang is goed bezet (poppen, keukentje, middelste hoek, alle tafeltjes (ook aan de eettafel: een juf en kinderen spelen Uno)), maar er zit niemand in de twee zetels. Dat komt enerzijds omdat de tieners nog studie hebben, en anderzijds omdat er vooral sociaal spel is. Omdat er heel veel kinderen zijn, worden er – door kinderen en door kleuters – veel gezelschapsspellen gespeeld. Ook de voetbal- en hockeystafel zijn bezet.

(...)

17u. Lach je rijk eindigt als een vader zijn zoon komt halen. Die wacht nog even en babbelt wat met de kinderen, hij neemt zijn tijd.

(...)

Een moeder komt aan en helpt Monopoly op te ruimen.

17u10. (...) Het Unospel, met de juf, gaat nog altijd door, dat is al van het begin van de opvang bezig. (...)

Oudere jongens zijn overgeschakeld naar Clics en K'nex, nu de gezelschapsspelletjes afgelopen zijn. Maar dat wordt niet veel bijzonders, even later zijn ze aan het lezen.

(...)

Om 17u25 zijn er nog maar twee kinderen die met de begeleidster Uno spelen.

(7)

Ouders komen in de namiddag aan om hun kinderen op te halen. Soms zijn kinderen net plannen aan het maken, en komt van het spel niets meer in huis:

Twee ongeveer achtjarige meisjes aan de tekentafel zijn heelder plannen aan het maken over wat ze gaan schrijven. Tegen dat ze daar goed en wel mee begonnen zijn, moeten ze naar huis.

(2)

Het volgende fragment typeert een veel voorkomende situatie: een kind verlaat het spel, andere kinderen gaan dan ook maar iets anders doen, waarna ook de overgebleven kinderen uiteindelijk iets anders gaan spelen.

16u50. Er zijn nog (...) vijf kinderen in het keukenhoekje. (...)

17u. Moeder haalt jongetje uit de keukenhoek en babbelt nog wat met de kinderen daar. De twee overgebleven jongens verdwijnen achtereenvolgens uit de keukenhoek; ze gaan Uno spelen. "Spelen jullie nog mee?" vraagt Helena, waarop ze nee knikken. "Rani, ze spelen niet meer mee. Gaan we spookje spelen?" Rani antwoordt: "Het is nog geen nacht he. Wat gaan we doen, eten maken?". Na een tijdje speelt Rani toch spook ("Ik wil niet meer mama en papa spelen, ik wil spookje spelen": ze trekt een deken over haar hoofd).

(255-256)

Het einde van de namiddagopvang houdt inderdaad vaak een zoekproces in.

17u50. Er is nog een jongen op pc, een jongen in de zetel, een paar die wat rondlopen, en ook nog twee jongens bij het treinbaantje. Een van de rondlopende jongens gaat even meelesen in de strip van lezende jongen in de zetel en haalt dan zelf een strip uit; een tweede kijkt naar de treintjes en haalt dan ook een strip uit; en een derde kijkt naar de pc en haalt dan Clics uit. Ook twee meisjes lopen samen rond en zijn aan het zoeken wat ze nog kunnen doen. Ze gaan tekenen.

Het einde van de opvang heeft een aparte sfeer, helemaal anders dan het drukke begin van de namiddag.

Net voor half zes en het is plots erg rustig in de opvang. In wat hoekjes in de zaal zitten kinderen apart of met twee te spelen. (...)
Vader haalt twee tienerdochters op. De jongste was een armbandje aan het maken en zoekt haar grote zus, die de hele tijd alleen aan het lezen was in de tienerhoek.
Alleen nog Rani met haar poppen, en nog een zestal jongens in de grote zaal en de tienerhoek. Drie van hen zitten aan de pc.
Ondertussen vegen de begeleidsters de vloer, nu het niet meer zo druk is.
Zeker vier kinderen spelen nu alleen.
In de keuken tref ik nog een vijftal kinderen die met pareltjes bezig zijn.

(2)

Een jongen zit patience te spelen op de pc. Een andere jongen zit een strip te lezen. Een meisje vraagt me papier uit te halen, ze gaat tekenen. Een jongen is bezig met Clics.
Het is kalm.
Een paar kleinere kinderen zitten nog in de middelste speelhoek, waar vooral autootjes te vinden zijn.
Een oudere jongen loopt wat verweesd rond en gaat dan bij de pc-jongens zitten. Het is 17u45.
Groot verschil met de intensiteit van daarnet.

(4)

Meestal zijn er dan inderdaad kinderen die alleen spelen; ze zitten wat meer verspreid. Het aantal potentiële speelkameraden is immers flink geslonken.

“Waarom speel je niet meer?” vraagt de juf aan het meisje waar ze mee babbelt. “Maar er is niemand meer,” zegt het meisje. “Ahum, ahum”, zegt de iets jongere Kaat. (3)

Soms gaan ze dan juist weer samen spelen:

De laatste kinderen die er nog zijn, en die dan nog alleen zitten, gaan nu samen spelen. Heel kalm nu, nog drie kinderen. Twee spelen met Clics, één op pc, maar dan schakelt hij ook over naar K'nex. (1)

Hoe dan ook is er meer ‘klein’ spel te zien op het einde van de namiddag. De groepjes zijn kleiner, de sfeer is rustiger en er worden geen grote plannen meer gemaakt. Veel oudere kinderen lezen strips, iets waar ze makkelijk mee kunnen ophouden wanneer ze opgehaald worden.

Ophalen van kleuters/kinderen door de ouders

Het moment waarop ouders hun kinderen komen ophalen geeft zelden problemen en het ophalen zelf verloopt vaak heel onopvallend. De ouders kunnen de opvang of het terrein binnenlopen. De kinderen gaan doorgaans graag en vlot mee, slechts enkelen treuzelen.

Kinderen signaleren de komst van elkaars ouders aan elkaar:

Af en toe roepen kinderen 'Febe, ge moet naar huis!' of iets dergelijks, als een ouder is gesignaleerd. (1)

"Linde, mama is daar", komt Emile zeggen aan een kleuter, die naar de uitgang rent. (7)

De meeste ouders nemen hun kind niet zomaar mee. Ze nemen hun tijd voor dit moment: ze praten even met hun kind of doen een babbeltje met de andere kinderen of de begeleidsters.

Een papa komt aan, knuffelt zijn dochter die met twee andere meisjes het pizzaspel doet, en laat haar nog even verder spelen, voor ze vertrekken. Veel ouders hebben hier twee kinderen, zodat ze niet meteen weg zijn maar nog even de opvang door lopen. (2)

Hoewel ze hun kinderen soms aanzetten om voort te maken, interageren ouders tegelijk met de kinderopvang.

Een moeder komt aan en helpt Monopoly op te ruimen. (8)

Mama komt dochter halen, die aan het krijten is. "Nu is het de laatste [tekening] he" zegt ze. Ze babbelt ook met de begeleidster. (1)

Andere ouders komen zonder meer hun kinderen ophalen.

Sommige ouders spelen nog wat met hun kinderen en babbelen met hen, vooraleer ze hun gerief binnen gaan halen. Anderen komen dan weer gsm'end het terrein op... (4)

Niet alle ouders zijn even subtiel: een vader die zijn zoon komt halen (hij zit bij de pc), wijst gewoon op zijn horloge. (2)

Soms treuzelen kinderen.

Bij de laatste ouders (18u en later) moet het duidelijk wat sneller gaan. De kinderen zelf blijven dan nog wat plakken, ze zijn bezig met een gezelschapsspel of een computerspel en dat is lastiger om mee te stoppen dan een lossere spelletje op de speeltuin of wanneer er heel veel kinderen zijn. (1)

Wout zijn moeder komt hem (en zijn zus) ophalen. Hij zit aan de pc en wil niet weg. Na een tijdje zegt de moeder: "Wout, we zijn weg hoor". Een minuut later pas gaat Wout weg. (6)

Een jongen, die een strip aan het lezen was in de tienerhoek, verstopt zich snel als hij van een begeleidster hoort dat zijn mama daar is. Die gaat eerst langs bij zijn jongere zus, en hij verbergt zich achter de wand die de tienerhoek van de grote ruimte scheidt. Hij kan zijn moeder daar door een spleet zien. De moeder gaat weer weg, en dan komt hij tevoorschijn. "Ik geloof dat hij een spelletje aan het doen is!" zegt de begeleidster. (4)

'Thuis' is maar beperkt aanwezig. Kinderen vragen bijvoorbeeld wat ze zullen eten, of maken een tekening die ze dan mee zullen nemen naar huis. Dergelijke tekeningen kunnen aan de uitgang worden klaargelegd.

Het afscheid van kinderen van elkaar, tot slot, is zelden een gemarkeerd moment, zoals het dat bijvoorbeeld na een schooldag ook niet is. Af en toe gebeurt dat wel.

“Uw papa is daar”, zegt een meisje tegen haar vriendinnetje. Die gaat eerst in de richting van de uitgang, terwijl ze naar mij met haar ogen rolt [‘zo gaat dat, als je moet vertrekken’, wil ze zeggen]. Haar vriendinnetje roept “Kussen! Kussen, kussen!”. Ze keert terug en de meisjes omhelzen elkaar ostentatief terwijl de papa aankomt. Als ze weggaat, zwaait het meisje nog naar haar achtergebleven vriendinnetje, die haar armen nog dramatisch naar haar uitstrekt. (2)

2.2. Zich haasten?

De temporele ordening van de kinderopvang wordt niet alleen gekenmerkt door de dagindeling (de structuur van de dag) en de diverse overgangsmomenten. Ze heeft ook een zeker ritme in zich. Meestal is dat zeer onuitgesproken: in de huiselijke sfeer die de kinderopvang vaak heeft, spelen tijd en snelheid een maar zeer ondergeschikte rol. Het verblijf in de kinderopvang wordt ook geritmeerd door de wisselingen in het spel van de kinderen, dat nu eens rustig, dan weer intens is. Zoals al beschreven is er nog hoogstens het feit dat kinderen snel moeten stoppen als hun ouders komen, of dat ze zich moeten afvragen of ze nog snel een spel kunnen afmaken of een nieuw spel kunnen beginnen terwijl de ochtendopvang al bijna gedaan is.

De opvang is geen plaats met veel temporele druk.

Kinderen worden wel aangezet om zich wat te haasten wanneer er naar school wordt gegaan in rijen (veeleer ‘niet treuzelen’ of aansluiten in de rij dan zich echt haasten), en om voort te maken met het aan- of uitdoen van jassen en tassen wanneer de opvang wordt verlaten (einde van de ochtend) of wanneer de kinderen er samen aankomen in de namiddag. Ook tijdens de collectieve opruim worden ze vaak aangespoord.

Alleen wanneer er iets mank loopt in de organisatie is er sprake van echt haasten.

We gaan de kleuters ophalen op hun speelplaats. Het zijn er een dertigtal. (...) Uiteindelijk raken we weg. Dat gaat ook nogal moeilijk. We moeten ons haasten, want de grotere kinderen zijn ook al op komst. Zij moeten aan de ingang wachten terwijl de kleuters nog bezig zijn om hun tas weg te zetten en naar binnen gaan om naar het toilet te gaan. Iedereen moet binnen en moet naar het toilet gaan of zitten wachten, de kleuters mogen nog niet naar buiten, want de groteren staan al klaar om hun gerief binnen te zetten. (4)

2.3. Ondersteuning van de organisatie door kinderen

Kinderen ondersteunen de organisatie van de opvang soms door hun **gedrag**, bijvoorbeeld doordat oudere kinderen de jongere helpen en dus in die zin de begeleidsters ontlasten, of doordat kinderen elkaar aansporen om als eerste hun jas en tas aan te hebben wanneer ze uit de ochtendopvang vertrekken. Die ondersteuning vanuit kinderen is min of meer structureel op het moment dat de kleuters hun jassen aandoen om op het einde van de ochtendopvang naar school te vertrekken: dan blijven er enkele oudere kinderen achter om hen te helpen.

Er zijn ook **‘morele’ en ‘informatieve’ uitspraken** van kinderen die de organisatie van de kinderopvang helpen ondersteunen. Morele uitspraken ondersteunen de geldende regels (“dat moet, dat mag niet”), informatieve uitspraken hebben meer te maken met de praktische en temporele organisatie (“nu is het tijd voor dit of dat”). Niettemin hebben de morele uitspraken (niet zelden van jongere kinderen over oudere) eigenlijk nooit een direct effect op het gedrag van de aangesprokene.

Kinderen, en zeker jonge kinderen die de geldende regels aan het internaliseren zijn, doen heel vaak morele uitspraken over die orde.

“Die spelen met modder”, zegt een kleuter naast me over de jongens die met auto’s in het zand spelen. “Kindjes, niet spelen met modder!”, roept hij naar hen. (3)

Kleuters zijn goed in dingen zeggen als “dat mag niet van de juf”. (5)

Een paar kinderen eten iets. “Het is wel nog geen tijd om te eten he”, zegt Lize hen. [ochtend, al gebeurt het wel vaker dat kinderen iets eten ’s ochtends, en dat mag ook].(3)

Als ik mee tafelvoetbal zegt een meisje dat ernaast met poppen speelt: “eigenlijk mogen papa’s daar niet op spelen”.(1)

Er worden niet alleen morele uitspraken gedaan. Kinderen helpen ook in de organisatie van de opvang door elkaar te informeren. Zo melden ze elkaar de komst van hun ouders, of signaleren ze situatiewissels in de opvang:

Tegen 16u40 gaan we met iedereen – dertigtal kinderen – naar één speelkoer – na een fluitsignaal. Dat kennen ze: “we gaan naar beneden!”, roepen de kinderen tegen elkaar. (2)

16u. “ ’t Is koek en drank!” roept een meisje. “Voor wie dat wil is er koek en drank”, komt de begeleidster zeggen. (5)

Kinderen leggen ook uit waarom iets zo is:

“De ballen in de bak”, zegt de begeleidster. Voor Mario is niet duidelijk waarom, hij wil dan maar iets anders spelen met mij. Maar Matthias weet wel: “Wij moeten naar beneden [opvang] als alle ballen weg zijn”. “Ah ja, dat is juist, dan moeten we naar beneden,” zegt Mario. (1)

*

Een volledige opvangdag

Een volledige opvangdag, in dit geval op een lokale vrije dag waarop de scholen gesloten bleven, heeft in Kroepoek een apart ritme. Er is een minder routineuze en minder duidelijke temporele structuur, er zijn activiteiten die door de begeleidsters worden georganiseerd, en door de langere duur van de opvangdag is er ook een meer zichtbare op- en neergaande beweging in activiteit van kinderen.

Tijdens de geobserveerde volledige dag werden 13 opeenvolgende tijdsregimes geteld, waarvan 8 periodes en 5 verzamelmomenten.

1. aankomen, **spelen** tot 8u50

2. *verzamelen en vertrekken (kleuters en kinderen gaan apart)*
3. *een uur **onbestemde tijd**; keuze binnen of buiten (grote zaal of speelplaats kleuterschool)*
4. *10u bel: binnen verzamelen (op bankjes zitten; toiletbezoek) + verdeling in twee groepen: minikleuters en anderen. Uitleg van het spelaanbod.*
5. ***minikleuters**: tekening inkleuren, spel in de grote zaal... / **kinderen**: keuze uit diverse **activiteiten** (circus, hockey, ganzenbord, ook vrij spel en voetbal buiten) (40 min.)*
6. *10u45 wisselen is mogelijk, vervolg van de **activiteiten** (30 min.)*
7. *11u20: grote zaal van de kleuterschool: vrije **tussendoortijd** (40 min).*
8. *12u: op de bankjes verzamelen, toiletbezoek, en eten*
9. *meer dan een uur vrije **tussendoortijd**: keuze waar je (vrij) speelt : grote zaal, buiten (binnen door regen), refter*
10. *14u: op de bankjes verzamelen: minikleuters gaan naar Kroepoek en kinderen krijgen uitleg over de keuzeactiviteiten*
11. *drie kwartier **spelletjes** in de zaal (grote gezelschapsspellen), of **tekenen** in de refter*
12. *14u50 samen opruimen*
13. *naar **Kroepoek**, gewoon spel (de minikleuters, die al in Kroepoek waren sinds 14u, gaan dan even naar de rustige hoek om nog verder samen begeleid te spelen)*
Plus koek & drank

Elk van die tijdsregimes heeft een eigen atmosfeer, eigen regels en/of mogelijkheden, en een eigen sociale context. Zo zijn er periodes die op andere dagen quasi identiek zijn (1,2 13), maar er zijn ook de minder dagelijkse georganiseerde activiteiten, de opdeling in leeftijdsgroepen (4-6 en 10-12) of momenten waarop er aandachtig en stil geluisterd moet worden (4, 10). Naast de georganiseerde activiteiten zijn er nog minder bestemde periodes van vrije 'tussendoortijd' (3, 7, 9) die voor kinderen een wat onduidelijk statuut hebben: ze gaan niet in Kroepoek zelf door, er is een beetje materiaal (springtouwen, voetballen) aanwezig, maar de periodes lijken toch vooral in afwachting van de georganiseerde activiteiten te gebeuren – terwijl ze eigenlijk meer tijd innemen. De voormiddag, waarin de belangrijkste georganiseerde activiteiten gebeuren (meer dan een uur), bevat ook nog veel meer gewoon spel: een uur ervoor en een veertigtal minuten erna. De spelletjes in de namiddag beslaan niet meer dan drie kwartier, na 1u à 1u30 vrij spel (vooraleer terug te keren naar Kroepoek).

De samenhang van de dag is niet erg groot, en net bij de woensdagnamiddag is de structuur van een volledige opvangdag niet zo duidelijk voor de kinderen. Anderzijds zorgen de opeenvolgende tijdsregimes wel voor variatie en vermijden ze bijvoorbeeld te lang aangehouden georganiseerde activiteiten.

De formele en informele speelmomenten worden, nadrukkelijker dan op een gewone opvangdag, afgewisseld met momenten van rust of minder intens spel.

[volledige dag, een tussendoorsituatie na georganiseerde activiteit] Een vrij groot aantal kinderen zit op de bankjes. Ze zijn moe, liggen wat of babbelen een beetje. Andere kinderen spelen volop, de jongens doen hun fantasiespel verder, kinderen springtouwen, voetballen...

[volledig dag, na het middageten] Een aantal kinderen zit te rusten op de bankjes. Juliette zingt "slaap kindje slaap" maar loopt even later toch weer weg. Daarna zit ze weer op de bank, heen en weer te wiebelen. Ze is duidelijk moe.

Ook iets eten (tijdens de voormiddag van de hele vrije dag) is een rustig en sociaal ingevuld moment.

Iets eten is een sociaal moment: kinderen babbelen met elkaar, doen spelletjes, of delen koekjes en helpen elkaar. Jonathan komt bij mij iets eten. Ik hielp hem eerder met de rits van zijn jas opendoen, zijn rugzak opendoen, en nu doe ik de verpakking van zijn koekje open. "Jij kan alles opendoen!" zegt hij. Mats komt ook bij ons zitten en Jonathan vraagt: "wil jij ook een koekje van mij?". Dat wil hij. (5)

3. Kinderopvang als ‘vrije tijd’

In het vorige hoofdstuk ging het in de eerste plaats over de tijdsordening van de kinderopvang: hoe zien de opvangperiodes er uit, welke overgangsmomenten zijn er en welke temporele ‘taken’ stelt dit voor kinderen? Dit hoofdstuk bespreekt hoe kinderen zelf omgaan met de tijdsordening van de opvang en de mogelijkheden en beperkingen die deze ordening biedt. Hoe wordt de ‘vrije tijd’ in de opvang ingevuld?

3.1. Kinderopvang als sociale tijdruimte

De kinderopvang heeft een specifieke sfeer of ‘kleur’. Er wordt veel gespeeld, soms heel druk of complex, soms veeleer rustig of repetitief (zie 3.2). Meer eigen aan de kinderopvang is misschien wel de huiselijke sfeer die er vaak hangt.

Huiselijke sfeer

De eerste dag van mijn observaties viel de ‘huiselijke’ sfeer in de kinderopvang me sterk op.

- In de keuken hangt die wel sterk, kinderen die rond de tafel met pareltjes bezig zijn en tussendoor babbelen, woordspelingen maken,...
- Kinderen volgen af en toe een begeleidster, knuffelen haar,...
- Begeleidsters hebben veel aandacht voor wat individuele kinderen willen, halen materiaal uit...
- Begeleidsters corrigeren ‘wild’ gedrag wel min of meer, maar dat hoeft niet vaak, is er vooral een ontspannen, vrolijke sfeer. (1)

Kleuters zoeken geborgenheid, nemen iemands hand vast, gaan op de schoot van een begeleidster zitten... De leeftijdsgemengde groep is ook belangrijk, oudere kinderen kunnen hun affectie kwijt bij de jongere. (1)

Een kleuter zit op schoot bij een oudere jongen, die met een andere jongen aan het kaarten is (soort kwartet). (2)

Oud en jong samen

Kinderen van verschillende leeftijden spelen vaak samen. Soms doen de oudere kinderen een soort ‘optreden’ voor de jongere, soms nemen ze het samenspelen in handen, en soms spelen oud en jong zonder meer door elkaar.

Grotere kinderen zijn vaak bezig met jongere kinderen te helpen in hun spel, bijvoorbeeld de schommel duwen, of om wat gek te doen voor hen. Die speelsheid wordt dus deels gestimuleerd doordat je hier leeftijdsverschillen hebt. (4)

Alle speelgoed is voor veel kinderen goed om er direct bij te fantaseren, zeker als ze dat kunnen doen om kleinere kinderen te entertainen. (2)

In de keuken zitten jongens en meisjes met pareltjes te spelen of een armbandje te maken (macramé). Jong en oud door elkaar. Het is er weer rustig, huiselijk, er wordt wat gebabbeld tussendoor.(2)

Een meisje heeft een klein kleutermeisje op haar schoot, gaat ze dan rondragen,... Xander en een ander meisje komen erbij staan en vragen om ook opgepakt te worden. Het meisje doet dat en draait hen rond. Voor iedereen een heel leuk spelletje, hoe kort ook. (7)

Oudere kinderen helpen de jongere ook vaak als ze aankomen in de opvang en keuzes moeten maken in wat ze gaan spelen.

Oudere kinderen helpen de jongere

Op het einde van de ochtend vertrekken eerst de lagereschoolkinderen in groep naar hun speelplaats, waarna de kleuters zich klaarmaken om samen te vertrekken naar hun school. Het is het een vaste gewoonte dat er wat oudere kinderen achterblijven bij de kleuters en die helpen hen met jasjes aandoen, waarna ze mee in de rij lopen tot de kleuterschool. Dat kan ook makkelijk, want de school begint nog niet meteen als de kinderen van de opvang naar de speelplaats gaan. Ook op andere momenten helpen oudere kinderen de jongere spontaan.

Mats komt ook bij ons zitten en Jonathan vraagt: "wil jij ook een koekje van mij?". Dat wil hij. Oudere meisjes komen Jonathan en Mats vragen of ze meekomen naar buiten. "Waar is je jas", vragen ze aan Mats. Ze helpen Jonathan zijn jasje toedoen, ik doe dat van Mats dicht. (5)

Oudere kinderen spelen zeker ook met jongere kinderen, dat zie je hier vaak. De oudste achtervolgt bijvoorbeeld een paar jongere, of draagt jonger kind op de rug, helpen hen... Er is iets als verantwoordelijkheid ook, wanneer oudere kinderen de jongere troosten, of helpen, bijvoorbeeld met jasjes aandoen.(5)

Twee meisjes rennen naar een kleutermeisje dat haar jas niet uit krijgt. "Kom, we gaan haar helpen!".(5)

Interactie tussen verschillende plekken

Wanneer het nog niet zo druk is in de opvang, vooral 's ochtends en soms op het einde van de namiddag, interageren kinderen niet alleen binnen hun eigen speelgroepje, maar zoeken ze soms ook vluchtige contacten met andere groepjes.

Een paar meisjes maken tekeningen aan een tafel waar stiften en potloden op staan. Een van de meisjes informeert naar de stand in de tafelfoetbalmatch – de tafels staan niet ver van elkaar en die interactie is makkelijk (nu nog, omdat het rustig is). Dat meisje doet nu en dan ook even mee. (1)

Een meisje komt alleen aan en gaat meteen in het keukentje spelen. Daar is ze meteen druk bezig. Na een tijdje komt een ander, kleiner meisje meedoen. "Ik heb cola!" zegt ze, tegen de jongens die tafelfoetbal spelen. Ze heeft een flesje vast uit de keuken. "Voetbalcola!", zegt de jongen. Het meisje doet ook nog even mee met het tafelfoetbal maar is eigenlijk te klein. (2)

Niels, de oudste voetbaltafeljongen van daarnet [hij was door een begeleidster wandelen gestuurd omdat de tafel voor kleuters is bedoeld], passeert en informeert naar de stand. (2)

Yannick puzzelt en zijn broertje Emile tekent. Ze roepen wat 'beledigingen' over en weer. (6)

Tijdens de meer drukke periodes zijn kinderen vooral met hun eigen spel en hun eigen spelgroepje bezig; de drukte maakt interacties tussen verschillende groepjes kinderen moeilijker.

Dat diverse soorten of groepen kinderen samenspelen zorgt zelden voor problemen en vaker voor waardevolle interacties, maar af en toe wordt het spel erdoor gehinderd.

17u. De oudere kinderen die naar de studie zijn geweest – en dat zijn er vrij veel – komen aan. "Oh nee, saai!", zegt een kleuter hardop tegen zichzelf, "die zijn te oud".(4)

We gaan naar buiten: de zaal moet gekuist worden. Tot ongenoegen van de ondertussen drie jongens die aan het voetballen zijn ("putain!") verschijnen de skaters en de gocart dus op de speelplaats. (7)

3.2. Spel als centrale tijdsinvulling

De opvangtijd is soms huiswerktijd, eet- en rusttijd, lees- en babbeltijd (dat laatste zeker voor de tieners), maar voor de meeste kinderen is opvangtijd vooral tijd om te spelen.

Het dagelijkse spel in de opvang is zowel complex spel als repetitief spel.

Complex spel is sociaal complex en vaak ook complex in het spel zelf. Zo gaat het vaak om fantasiespel (keukentje, mama en papa, fantasiespel van oudere kinderen, met auto's in het zand rijden, bouwen van een graf) of om toneel spelen. Dat vergt altijd een zekere, soms grote mate van script en rolverdeling, vaak ook met materiaal. De conversaties en acties passen binnen het spelkader.

Repetitief spel duurt soms zeer lang, bijvoorbeeld parelen (zie verder), macramé armbandjes knopen, Uno spelen, spelen in de zandbak, en soms puzzelen of tekenen. Het is meer uitvoerend van karakter en geeft vaak de gelegenheid om ondertussen ook te babbelen – in grote mate over dingen *buiten* het spel, anders dan in het complexe spel, dat in die zin intenser is.

Daarnaast is er nog heel wat ander spel en activiteiten: voetballen, schommelen, constructiespel (dat niet repetitief genoeg is voor die zijdelingse conversaties, maar ook niet zo [sociaal] complex – b.v. met Clics of met lego soft-blokken), verstopperkje, gezelschapsspelletjes, lezen, babbelen, spelletje op pc.

De opmerkelijk grote **diversiteit in het spel** reflecteert de keuzevrijheid die de kinderen genieten, en het feit dat ze de nodige tijd krijgen om hun eigen spel vorm te geven. De aanwezigheid van veel andere kinderen en van veel materiaal ondersteunt die eigen vormgeving van de tijd in de opvang.

3.2.1. Eigen spel: complex spel: fantasiespel

Het eigen, zelfgeorganiseerde spel van kinderen heeft in de dagelijkse opvangmomenten geen concurrentie van georganiseerde activiteiten. Een goed voorbeeld van (speelse) eigen tijd in de kinderopvang is het fantasiespel van kinderen. Kinderen organiseren zichzelf daarin, en hoeven over hun tijdsgebruik geen verantwoording af te leggen. Het fantasiespel is echt het eigen terrein van de kinderen.

Opvallend is dat fantasiespel in de opvang ook bij oudere kinderen (tot negen à tien jaar) vaak voorkomt.

Jongere kinderen

Jongere kinderen zag ik vaak keukentje of restaurant spelen, mama en papa (en hondje), brandweer, piraten, of ze maakten vogelnestjes of vuurwerk, en natuurlijk taarten van zand. Dergelijk fantasiespel kan een hele tijd ononderbroken blijven duren.

Bij de jongere kinderen is het keukentje een populaire speelhoek, zeker maar niet alleen bij de meisjes. Het keukenmateriaal zet aan tot fantasiespel zoals ‘een familie spelen’ en ‘een restaurant spelen’ – vaak door elkaar – maar kinderen borduren ook verder op de situatie die ze al spelend creëren. Ze gaan op reis en nemen keukengerief mee om te picknicken, of ze verzinnen en maken zelf een menukaart voor de gasten van het restaurant.

Een hele ochtend keukentje spelen

Drie meisjes zitten te spelen in de keukenhoek. Daarbij Charlotte, die daar heel erg vaak zit te spelen. Net als ergens vorige week spelen ze mama en papa en hondje. Het hondje kruipt op handen en voeten. Een hele tijd erg intens spel, eten maken, hondje opvoeden. (...)

Een oudere jongen kijkt even, vraagt Charlotte of hij binnen mag. “Waar is de deur?” vraagt hij. “Moet ik kloppen of zo?” Hij heeft dus door dat je niet zomaar een spel binnen mag. Het hondje laat hem binnen. Hij speelt ook een hondje en doet kunstjes: “kijk, ik kan al op twee pootjes lopen!”. Ondertussen spelen Charlotte en het andere meisje gewoon verder in de keuken.

(...)

Af en toe ‘zakt’ het spel in de keuken, wanneer de inspiratie (en het ‘ontbijt’) even op is. Maar daarna stijgt dat weer; zo gaat het eerste ‘hondje’ nu gewoon meespelen in de keuken.

(...)

De keukenkinderen gaan met een kleine en een grote koffer op reis; Charlotte heeft ook een portefeuille in haar hand. Ze gaan met z’n allen (de drie meisjes, de kleinere en de grotere jongen) in een rij naar de kant van de tienerhoek. Daar gaan ze in de zetel zitten, waar een jongen een strip zit te lezen. De zetel is een trein.

Een meisje had keukengerief meegenomen, want ze gaan picknicken. (...) Na een korte tussenstop aan de tafel waar vaak met Clics wordt gespeeld (“dit is ook een trein”) worden de kinderen door een juf teruggestuurd (denk ik, niet goed gezien, in elk geval keren ze terug). En ze gaan weer volop in de keuken spelen: “Ik ga tomatensoep maken”, kondigt Charlotte aan. (...)

8u05. (...) Het keukenspel is ondertussen nog altijd volop aan de gang. Dat is een van de dingen die zonder problemen een hele ochtend duren.

(6)

Een tweede, erg gelijkaardig voorbeeld, maar nu met andere kinderen, komt uit de late woensdagnamiddag. ‘Huisje’ en ‘restaurant’ spelen lopen zonder meer door elkaar.

16u. Het is al kalm.

Rani, een meisje en een iets oudere jongen spelen huisje.

(...)

De kinderen in het keukentje maken geld (papieren briefjes). Ze spelen restaurant, waar ik een tijdje ook in zit: ik bestel eten en vraag naar een dessert, waarop een meisje een hele kaart maakt: "fruit desseir, fruit gewoon, banan, apel, salad fruit"). Ze leest me de kaart voor en vraagt wat ik had gewenst. De kinderen spelen ondertussen ook mama en papa. Een jongen doet de strijk terwijl Rani en een meisje onder een deken liggen. "We kussen" zegt Rani lachend. "Niet waar", zegt het meisje.

(...)

16u50. Er zijn nog een vijftal kinderen in de keuken, en vijf kinderen in het keukenhoekje. Dat zijn alle kinderen die nog aanwezig zijn. In het keukentje zitten Rani ("ik heb dat hier uitgevonden, dus ik ben de baas"), Helena, Joren, Emile en nog een jongen.

(...)

17u. Een moeder haalt haar zoon uit de keukenhoek en babbelt nog wat met de kinderen daar. De twee overgebleven jongens verdwijnen achtereenvolgens uit de keukenhoek; ze gaan Uno spelen. "Spelen jullie nog mee?" vraagt Helena, waarop ze nee knikken. "Rani, ze spelen niet meer mee. Gaan we spookje spelen?" Rani antwoordt: "Het is nog geen nacht he. Wat gaan we doen, eten maken?". Na een tijdje speelt Rani toch spook ("Ik wil niet meer mama en papa spelen, ik wil spookje spelen"): ze trekt een deken over haar hoofd.

(7)

Het **beschermen van de interactieruimte** waarin gespeeld wordt, is typisch voor het eigen spel van de kinderen. Samen spelen vereist zelforganisatie, en 'indringers' kunnen die mogelijk verstoren. De jonge Xander (zie hoger) heeft het moeilijk om zijn plek in het spel te verwerven. Hij wordt door de oudere kinderen als weinig competent en waardevol gezien en wordt nu en dan buitengezet. Een oudere jongen bekijkt eerst het spel en probeert iets toe te voegen: een hondje dat ook kunstjes doet.

Toch blijft het spel draaien rond de keuken, en Charlotte, die er vaak speelt, zorgt er voortdurend voor dat dat ook de focus blijft. Hondjes mogen wel meedoen – ze maken deel uit van de familie – maar het blijft wel een restaurant.

Net als Charlotte bewaakt ook Rani dat het spel niet teveel een andere richting uitgaat. Maar wanneer er te weinig kinderen overblijven schakelt ze toch over op een heel ander fantasiespel: spookje spelen.

De gedeelde interactieruimte zorgt ook voor conflicten. "Ik heb dat hier uitgevonden, dus ik ben de baas", zo legitimeert Rani haar positie in de keuken. Zij beslist ook wie wanneer de strijk doet, en dan komt het sociaal complexe karakter van dergelijk spel naar voor: de wereld van de school dringt even binnen in de wereld van het spel.

Helena gaat bij een begeleidster klagen dat Rani altijd de baas wil zijn: Helena was aan het strijken en Rani zei dat ze gezegd had dat zij zelf straks zou strijken, "gij moet dat niet doen". Helena weent, de juf zegt aan Rani dat ze niemand mag uitsluiten, ze zou ook wenen als ze uitgesloten zou worden. Rani antwoordt: "Maar die draagt altijd over [=klikken], in de klas doet die dat ook altijd, overdragen". De juf blijft er even bij en ze spelen verder.

Oudere kinderen

Oudere kinderen (meer jongens dan meisjes) zag ik ter plekke verzinnen toneeltjes opvoeren, een graf bouwen met een zombie erin, op dino's jagen en aliens spelen, ook enorme

zandtaarten maken (een ‘brain-taart’ van de hersenen van aliens en versierd met gras en bloemetjes), of ze speelden zonder enig materiaal hongerige monsters of een soort oorlogje met gevechten en comateuze toestanden. Ook aanhoudend spel met auto’s in het zand, waarbij parcoursen werden aangelegd en vergaderingen over de werkzaamheden werden gehouden, is evenzeer fantasie- als constructiespel te noemen.

Veel van dit fantasiespel duurde een hele periode (de hele ochtend bijvoorbeeld), ging over verschillende delen van de dag verder, of zelfs over verschillende dagen.

Meer dan bij veel ander, sterker gekaderd of meer repetitief spel, is dit complex spel waarbij kinderen zichzelf organiseren. Begeleiders geven (behalve mogelijk bij het toneeltje) geen aanzetten tot of impulsen in het spel: dit is het spel van kinderen.

In de tienerhoek zijn een paar kinderen (met een begeleidster erbij) bezig met toneeltjes te spelen – eerst voor de begeleidster, later voor een groter publiek, waarbij de acteurs wisselen. Eerst spreken de kinderen in een hoekje af wat ze zullen spelen. Eerst spelen ze ‘Flikken’ na, en daarna een hele reeks toneeltjes met in de hoofdrol een stoel waar de kinderen altijd vanaf vallen. (1)

Een voorbeeld van hoe het eigen spel van kinderen langere tijd kan aanhouden was het spel van enkele jongens, die vaak speelden met zelf meegebrachte autootjes in het zand, waar ze met veel geduld parcoursen bouwden.

Dinsdagnamiddag

Naast de speelplaats is een strook gras, en daar zitten een viertal jongens een hele tijd te graven, daar waren ze al mee bezig toen we op de speelplaats toekwamen. [Pas later zie ik dat ze met autootjes aan het spelen zijn]. (...) De gravende kinderen stoppen even, zeer tijdelijk, om te kijken naar de sportende kinderen achter de hoek. (2)

Woensdagnamiddag

12u05 Op de speelplaats van de lagere school wordt het spelletje in het zand van gisteren voortgezet: jongens graven kuilen in het zand, bouwen bergjes en een parcours voor auto’s. Het zijn nog echte matchboxjes, en een aantal graafwerktuigen. Daar zijn de jongens de hele tijd mee bezig. (3)

Na het eten naar de kleuterspeelplaats

De vijf jongens die op de grote speelplaats in het zand zaten met autootjes te spelen, zijn hetzelfde spel nu aan het voortzetten over het muurtje, waar zand is. Ze vervoeren zand, maken een parcours, graven kuilen en zetten bergen. Ze zijn er de hele tijd al mee bezig.

(...)

De jongens met de auto’s houden in het huisje een “grote bespreking”. We hebben al goed gewerkt, we hebben veel aarde verzameld”, zo zegt de ‘leider’. De jongens beslissen wie met welke auto mag spelen. “Wie daarmee akkoord is, steekt nu zijn hand op”. Zo wordt er gestemd. Meteen daarna beginnen ze weer volop te spelen: “de vergadering is gedaan!”.

Dit is een soort langdurige zelforganisatie, echt bespreken wie wat doet... Ze spelen dit ook op elk moment dat daarvoor geschikt is: daarnet naast de grote speelplaats, nu naast de kleuterspeelplaats.

(...)

Tussendoor weer bespreking/vergadering.

(...)

Het is bijna 14 uur en de jongens zijn nog even intens bezig met hun spel met de autootjes in het zand.

Wanneer de kinderen ook in de zandbak met speeltoestellen mogen die naast de betegelde speelplaats ligt, verdwijnen bijna alle kinderen daarheen, behalve de kinderen die met autootjes spelen.

De jongens met de auto's blijven gewoon verder doen. Er is weer een vergadering.

Om 14u30 zijn ze na een kleine twee uur eindelijk gestopt met hun spel met auto's en zand, en ze rollen nu met hun auto's van de glijbaan, rijden over een balkje,... In het zand hebben ze een redelijk uitgebreid parcours met heuvels en een echte brug in zand gemaakt.

(...)

Twee jongens die eerder meespeelden met de auto's in het zand, zijn naar daar teruggekeerd. Ze speelden eerst wat opzij, niet echt bij de grootste werken, maar nu doen ze dat wel, op het mooiste stuk met grote heuvel en brug. Die brug doen ze helaas kapot. (3)

De volgende namiddag, speeltuin bij de opvang

De jongens die gisteren met autootjes in het zand aan het spelen waren, laten nu hun auto's rijden/vallen van een (speeltoestel)huisje. Later rijden ze van het afhellend gras en de trap richting kinderopvanggebouw. Ze zijn weer voortdurend met hun autootjes bezig. (4)

Maandag (volledige dag)

9u55 Een jongen zit in het zand achter het muurtje op zijn eentje een parcours aan het graven, zonder auto's. Hij is er een hele tijd mee bezig. (...) Nu zijn er drie jongens bij het parcours in het zand, en een van hen heeft autootjes mee. (*daarna gaan we naar binnen voor activiteiten*)

De kinderen spelen dus een heel aantal dagen na elkaar hetzelfde soort spel met auto's en zand; in de tweede observatieweek bleef dit door het slechte weer beperkt tot de eerste dag.

Een tweede voorbeeld komt uit het spel van enkele wat oudere kinderen tijdens de ochtend van de volledige (lokale vrije) dag die werd geobserveerd. Het constructiemateriaal zet de kinderen aan tot fantasiespel.

'Maxilego': een toren wordt een graf

Drie kinderen, twee jongens en een meisje, zijn met maxi-lego [zachte reuze-legoblokken, 'Lego soft'] aan het spelen. Ze komen vragen of ik nieuw ben. Ze maken een vierkant stoeltje (twee rijen lego, gat in het midden, wordt dan op zijn zij gezet). Ik moet toekijken. Een jongen gaat erop zitten en het stoeltje zakt in, tot algemene hilariteit.

(...)

De drie legokinderen maken nu een grote toren. Ze willen hem zo groot maken als ik ben, daarom moet ik in de buurt blijven, voor mijn maat. Als de blokken min of meer op zijn en de toren niet zo groot zal worden als ik (maar bijna even groot als de kinderen zelf), gooit een jongen de toren omver. Een grote hoop blokken is het resultaat, en daaruit ontstaat meteen het volgende spelidee. "Wij gaan u begraven", zegt de jongen tegen een andere jongen. "Nee, we gaan ù begraven!".

Er wordt op de grond een rechthoekig graf gebouwd, waar één van de kinderen in gaat liggen.

(...)

"Wij gaan een toneel voorbereiden", zegt de jongen. "Kieken, leg u eens neer", zegt hij tegen de 'dode', die was gaan recht zitten.

(...) De kinderen maken twee gaatjes in het graf (uitsparingen in de stenen). Als ik vraag waarom, zeggen ze: "anders kan hij niet ademen en gaat hij echt dood".

Ondertussen is het graf vier rijen hoog. De bovenste rij is schuin, zodat het graf al wat dichtgaat. De jongen in het graf speelt een dode die hortend en stotend opstaat uit het graf.

"Jullie gaan dat echt dichtdoen", zegt de jongen in het graf als de twee anderen ook aan de vijfde rij beginnen. Die gaat één 'topje' naar binnen, zodat het graf zich stilaan sluit. "Maar nee, we gaan dat niet doen", zegt de andere jongen, "alleen als je dat zelf wil". De jongen in het graf zegt dat hij het dicht wil. Hij helpt van binnenuit om zijn graf te maken.

(...)

Een vierde jongen plus een meisje komen ook helpen met het graf. "Is dat een doods-kist?" vraagt hij. "Ja, dat is een doods-kist", zegt de jongen. "We gaan een toneeltje doen". "Een zombie!", zegt de nieuwe jongen.

(...)

Een begeleidster (van de vestiging in het centrum) komt zeggen dat ze het graf niet helemaal dicht mogen doen.

Een zijmuurtje van het graf – nu vijf stenen hoog – stort even een beetje in maar dat is snel hersteld. Nog andere kinderen komen kijken. "Hij is een mummie!".

(...)

Het graf is bijna dicht: nu 6 rijen hoog. De dode kan er niet meer uit: er is nog maar een smalle opening van één blokje breed.

De vierde jongen leunt op het graf en het stort deels in. "Heee" roept de eerste jongen kwaad (zonder meer). De dode staat op en komt eruit, en de eerste jongen gaat erin liggen. Het graf wordt weer heropgebouwd.

(...)

De nieuwe jongen in het graf zegt: "het moet niet helemaal dicht". Ook al kijken er anderen toe, de drie kinderen die er eerst mee bezig waren, blijven centraal in het spel.

(...)

8u40. Het grafspel is, na zeker drie kwartier, afgelopen (helaas was ik net even weg, niet gezien hoe juist). De grote blokken liggen in het rond. De drie kinderen gaan samen met een andere jongen een kaartspel spelen.

(5)

Hoewel fantasiespel bij oudere kinderen vaak samengaat met het bouwen of het maken van iets – het graf van hierboven, een parcours voor de auto's, of bijvoorbeeld ook het bouwen van kampen – hoeft er helemaal geen materiaal bij betrokken zijn. Ook het volgende spel werd tijdens de vrije dag geobserveerd.

Materiaalloos fantasiespel

In de zaal zitten vier jongens (het zijn dezelfde die met Clics speelden, met maxilego gooiden en op de voetbaltafel zaten) zonder enig materiaal fantasiespel te spelen, iets als oorlogje. Ze leggen elkaar omstandig uit wat ze aan het doen zijn. Het gaat ook over in coma liggen en zo. Het is vaak vooral gebabbel, met af en toe uitbeelden (de comapatiënten liggen neer...), dus vooral heel rustig spel, met af en toe een gevechtje of wat lopen tussendoor.

(...)

Een kleinere jongen kijkt toe naar het 'gevecht' van de ouderen. "He, maar het is nu al de volgende dag", komt een jongen opnieuw in het fantasiespel meedoen. Ze spreken vaak in de verleden tijd: "jij was", "en gij deed..." om hun verbeelding aan te duiden. Het gaat ook over dino's. "Ik heb nog een dino", zegt een jongen, die een andere op vier voeten voortsleept, "een planteneter!". Hij brengt de dino naar de twee andere jongens. Hij vindt onderweg een witte voetbal. "Joren! Hier was een dino een eitje aan het leggen!" (5)

Twee uur later, na de activiteiten, opnieuw in de binnenruimte

Andere kinderen spelen volop; de jongens doen hun fantasiespel verder, kinderen springtouwen, voetballen... (5)

'Wild spel'

Fantasiespel is bij de oudere jongens vaak tegelijk 'wild spel' of *rough and tumble play*, waarbij nogal eens geduwd of getrokken wordt. Dat soort spel heeft het over het algemeen zeer moeilijk in de opvang. Het wordt door de begeleiders meestal snel aan banden gelegd. Dat is niet alleen bij oudere jongens het geval:

Broer en kleine zus liggen op elkaar op de vloer, ze lachen. "Warre en Mirthe, sta eens recht", zegt de begeleider. (5)

Toch zijn het meestal de oudere jongens die met hun spelgedrag voor vermaningen zorgen.

Woensdagnamiddag, na het eten, grote zaal van de kleuters

'Vechtende' jongens die door een juf worden aangesproken, zeggen "wij zijn aan het spelen, juf". Oudere jongens zijn in hun spel – bijna altijd een soort fantasiespel – altijd wel aan het trekken en duwen.

(...)

Veel jongens, die op den duur niet meer zo actief spelen, zitten aan de rand: op een bankje en vaker in de hoek met jassen en tassen of elders bij de muur. (...) Jongens moeten van twee juffen stoppen met elkaar pijn doen. Ik weet niet of er echt een probleem is. "Juf, we gaan tikkertje doen, zó", en hij doet alsof hij de ander een oplawaai geeft, en daarna valt hij op de grond. De juffen weten niet goed wat ermee te doen.

Drie van de jongens verstoppen zich onder hun vesten, tassen...

Daarna jaagt één van hen met een boekentas op de twee anderen, hij gooit de boekentas naar hen. Als je geraakt wordt, ben je getikt. Dat wordt blijkbaar getolereerd, of de juffen hebben het opgegeven. Ze springen ook op een hoop jassen en tassen, tot een begeleider het ziet en ingrijpt.

(...)

De jongens blijven verder doen met het spel, ze zetten boekentassen bij elkaar om erover te springen, maar een begeleider, die met een springtouw aan het draaien is, roept er even op.

Anderhalve minuut later gaan ze weer verder met hun boekentas- en jassenconstructie, maar eigenlijk weten ze niet zo goed wat ermee te doen. Ze zetten de boekentassen tegen de deur van een klaslokaal. Daar worden ze door een andere begeleider ongeveer weggetrokken als ze dat lokaal binnen wil. De jongens willen niet zomaar uit de weg. Er zit nu ook een meisje bij. Uiteindelijk beginnen ze daar de Yeti te lezen, tegen de deur, tussen de tassen.

(7)

3.2.2. Eigen spel: repetitief spel: parelen

Parelen kan dienen als het meest typische voorbeeld van repetitief, weinig intens maar desondanks zeer populair spel.

Populaire, dagelijkse activiteiten in Kroepoek zijn ‘parelen’ en macramé armbandjes knopen. Parelen is het prikken van gekleurde ‘strijkparels’ (plastic ringetjes) op een prikbord, om zo een tekening te maken (vaak naar voorbeeld uit een boekje). De pareltjes worden nadien gestreken zodat ze zonder de ondergrond aan elkaar blijven hangen. Het is een van nature rustige bezigheid, waarbij kinderen vooral bezig zijn met het zoeken naar pareltjes in de juiste kleur, en het volgen van het model om de tekening te maken.

Parelen en armbandjes knopen gebeurt in de keuken (waar kinderen ook hun huiswerk maken), en dat is de rustige ruimte van de kinderopvang. Mede daardoor heeft het parelen een heel eigen, zeer huiselijke sfeer en een traag voortkabbelend, onnadrukkelijk aanwezig ritme. Heel vaak zitten al van ’s morgens vroeg kinderen te parelen: soms in afwachting van de aankomst van vrienden (als overgangsmoment), maar veel kinderen blijven de hele ochtend parelen. Ook in de late namiddag zijn heel vaak kinderen met pareltjes of macramé in de weer.

Onafgewerkte pareltekeningen liggen op de vensterbank, zodat kinderen ze later kunnen verder maken. Aan de klerkast hangen onafgewerkte armbandjes.

Omdat de keuken ook de plek is voor huiswerk, en parelen en huiswerk maken vaak tegelijk gebeuren, wordt erop toegezien dat het spel daar rustig van aard is.

In de keuken parelen een vijftal kinderen. Een meisje komt lopend aan in Kroepoek. Ze komt de keuken binnen en vraagt aan een klasgenoot of ze zijn boek van rekenen mag lenen. Ze is het boek vergeten en ze moesten een oefening maken. Ze mag het boek uithalen en komt ermee in de keuken zitten.

In de keuken zijn een achttal kinderen met pareltjes bezig. Als iemand een protgeluidje maakt, is er veel gelach en discussie over wie het was. Als het gelach niet ophoudt zegt de begeleidster “Het is hier wel een rustig hoekje”.

Door de kleine stukjes is parelen in principe niet voor de kleinere kleuters, maar verder trekt het heel verschillende leeftijden aan, en evenzeer jongens als meisjes. Ook hier laat de huiselijke sfeer zich gelden: jongens maken met de pareltjes ook dingen als een rood hart.

Het maken van macramé armbandjes is iets wat bijna alleen door (iets oudere) meisjes wordt gedaan. Oudere kinderen helpen soms de jongere of leggen uit hoe het moet, maar in wezen zijn parelen en armbandjes knopen individuele bezigheden.

Tegelijk vormen ze, als activiteiten met een lage intensiteit, een ideale gelegenheid om te babbelen of woordspelletjes te doen met wie er nog rond de keukentafel zit. Het individuele spel-in-je-eentje gaat samen met het sociale babbelen-met-anderen. De conversaties gaan dan over dingen die buiten het spel zelf liggen (het gaat niet of maar heel af en toe en kortstondig over het parelen of armbandjes knopen), maar over het dagelijkse leven buiten de opvang.

Vrijdag is het carnaval op school. De gesprekjes in de keuken gaan over hoeveel frieten of oliebollen kinderen op de kermis al wel niet gegeten hebben, en over de boeken van Geronimo Stilton.

Kaat, een van de oudste meisjes, maakt haar ‘mislukt’ [zo zegt ze zelf] armbandje vast aan de kast. Haar familienaam staat op het plakbandje, en een meisje vraagt aan Stan hoe zijn familienaam is. Die is anders. Toch is hij haar broer. “Maar ik ben door een andere papa gemaakt”, zegt hij.

Toch biedt parelen, als individuele activiteit, ook de mogelijkheid om alleen bezig te zijn: voor kinderen die liever op hun eentje bezig zijn, of wanneer kinderen tijdelijk geen zin hebben om met anderen te spelen.

17u50. Rani zit alleen in de keuken te parelen. Ze is slecht gezind en zegt niets. Even na zes uur is de ster die ze maakte af en is een begeleidster ze aan het strijken.

Het rustige spel in de keuken biedt geborgenheid en zekerheid: het is een repetitieve activiteit die je naar eigen goeddunken kan combineren met praten of waarmee je gewoon op je eentje kan bezig zijn, in een erg rustige omgeving. Je weet in wat voor omgeving en sfeer en ritme je terecht komt. Het biedt geen verrassingen en zorgt dus dat je vrij bent van onzekerheden over wat er in de opvang staat te gebeuren. Kinderen die dat graag hebben, kunnen daar in de opvang dus voor kiezen.

3.2.3. Georganiseerde activiteiten

Op woensdagnamiddag en op dagen waarop er een hele dag kinderopvang is, worden ook georganiseerde activiteiten aangeboden. In (niet geobserveerde) vakantieperiodes wordt er met weekthema's gewerkt.

Er worden altijd **meerdere activiteiten aangeboden waartussen kinderen kunnen kiezen**, en daarnaast is er in zekere mate ook plaats voor het eigen spel van kinderen.

Tijdens de eerste woensdagnamiddag die werd geobserveerd, werden geen activiteiten georganiseerd: het was heel mooi weer en de kinderen speelden gewoon in de speeltuin bij de opvang, zodat er geen nood was aan een activiteitenaanbod. Tijdens de tweede woensdagnamiddag en de volledige vrije dag (de tweede maandag) werden volgende activiteiten aangeboden: hockey, levend ganzenbord, circusspelen, reuze gezelschapsspelen, skaten en met de gocart rijden, tekenen en knutselen. Ook 'shotten' werd als (niet-begeleid) keuzealternatief aangeboden. Kinderen zelf spraken over knutselen, tekeningen kleuren, een zoektocht, en paintballen als activiteiten die al eerder waren gebeurd.

Het verschil tussen een doorsnee opvangmoment en de georganiseerde activiteiten zit vooral in het **materiaal**: skates, hockeymateriaal, circusspelen of reuzenspelen zijn normaal gezien niet beschikbaar in de opvang, en het gaat om min of meer spectaculair materiaal dat in grote hoeveelheden wordt aangeboden. Daarnaast gaat het om **collectief** spel dat een afgelijnde groep kinderen in hetzelfde spel engageert. En tot slot wordt het spel, anders dan het gewone spel in de opvang, **begeleid**. Dit is evenwel maar zeer beperkt: de begeleidsters geven eerder wat uitleg over de regels, tonen iets voor of tekenen een voorbeeld, maar begeleiden het spel verder niet echt. Daardoor *is* het circusmateriaal de activiteit, en *is* de activiteit het materiaal. Het spelen met circusmateriaal wordt dus verder helemaal niet ingekleed.⁸

Het verschil tussen het dagelijkse spel in de opvang en het begeleide spel op vrije dagen en woensdagnamiddagen blijft dus al bij al beperkt. Het extra materiaal biedt mogelijkheden die er anders niet zijn, maar de organisatie van het aanbod zorgt ook voor beperkingen. Zo kan het anders prominent aanwezige fantasiespel niet of maar zeer moeilijk in dergelijke activiteiten geïntegreerd worden: het georganiseerde aanbod is niet gericht op de interacties tussen kinderen onderling, met rollen, samenwerking...

⁸ In de niet geobserveerde vakanties wordt wel met weekthema's gewerkt en kan er van dergelijke inkleding mogelijk wel sprake zijn.

Daarnaast blijven er weinig alternatieven voor wie het aangeboden spel niet aantrekkelijk vindt of het op den duur beu wordt. Er is wel de keuze tussen twee activiteiten, maar er is geen mogelijkheid om gewoon vrij te spelen of bijvoorbeeld strips te lezen in de opvang.

Bovendien kan de keuzevrijheid eigenlijk slechts fictief zijn.

Eerst moet iedereen verzamelen op de bankjes. Er is veel lawaai en rondlopende kinderen. De "mini-kleuters" (tot vier jaar) gaan apart. (...) De kinderen kunnen kiezen: spelletjes in groepjes, ofwel tekenen in de refter. Maar de kleuters (plus 4) kunnen de spelletjes eigenlijk nog niet, zodat ze niet veel keuze hebben. "We moeten naar de refter", stelt een kleuter vast. (5)

Succesvol georganiseerd spel, zoals het hockey, was voor de spelers boeiend en werd heel intens gespeeld. Ondanks de hinderlijke wind hadden de spelers er veel plezier in.

Anderzijds werd tijdens die hockeymatches, die doorgingen op de speelplaats van de lagere school, door de andere kinderen (in afwachting van hun kans om hockey te spelen) ook intens fantasiespel gespeeld, waarbij monsters elkaar op en achter de speeltoestellen trachtten te verslinden, en stonden oudere jongens opzij gewoon wat te babbelen.

Georganiseerde activiteiten moeten tijdens een collectief verplicht moment voorgesteld worden. De begeleidsters maken daar ook gebruik van om de kinderen aan te sporen om naar het toilet te gaan: "Oké, wie moet er nog naar het toilet? Dan moeten jullie niet meer naar het toilet tijdens de spelletjes".

De keuze van de activiteiten wordt door praktische beperkingen soms wat beperkt, sommige kinderen vinden het ook moeilijk om te kiezen.

37 oudere kinderen; de kleuters gaan apart. Dat is meer dan voorzien door de begeleidsters. Een van hen legt uit. "Jullie mogen kiezen": groot ganzenbord waar jullie zelf de pionnetjes zijn, hockey ("twaalf kindjes kunnen hockey spelen"), en circus. En in de namiddag zullen er grote spelen zijn (grote vier op een rij, twister...).

Omdat er niet zoveel materiaal is, kunnen er maximum tien kinderen circus spelen, maar er zijn heel wat meer gegadigden. Dat is wat moeilijk, maar er zal toch gewisseld worden.

De uitleg is niet echt een moeilijk moment, maar de keuze is voor veel kinderen moeilijker. Twee kinderen weten niet wat kiezen. Ze willen bij elkaar blijven maar kunnen maar niet kiezen.

Oudere jongens vinden het aanbod niet zo boeiend. "Jullie mogen ook voetballen", anticipeert de juf daarop. "En de dingen die jullie in de voormiddag graag deden, mogen ook opnieuw na de middag."

Kleine kleuters doen hun activiteiten collectief, ze hebben geen keuze:

In de grote zaal zijn de kleine kleuters samen een begeleid spel aan het doen (rondlopen, plots stil moeten blijven staan...). Soms kijken een paar kleuters naar de circusspelen van de kinderen: de deur staat open. (...) De kleuters zijn nu aan een tafeltje collectief een tekening van Bumba aan het inkleuren.

Woensdagnamiddag

De namiddag begint. De kleuters worden weggeleid.

Het is even moeilijk om iedereen stil te krijgen. Dreiging om ze tegen de muur te zetten, maar dat is deze keer niet nodig.

Er zijn sportactiviteiten: rollerblades en gocart, of shotten. De juf zet een parcours uit van kegels; iedereen moet er in dezelfde richting rond rijden, "dat er geen ongelukken gebeuren". De kinderen die nog niet zo goed kunnen skaten, kunnen dat in het midden doen.

Ofwel kunnen de kinderen kiezen om te knutselen (tekening inkleuren, in reepjes snijden en op een groter blad terug plakken).

(...)

Kaat vraagt of ze ook mogen wisselen – dat mag, dat zal sowieso zo zijn, zegt de begeleidster.

Een jongen klaagt: hij wil badmintonnen. Hij zit te mokken en heeft er serieus de pest in. Hij wil ook niet knutselen, dus blijft hij gewoon staan. De juf stelt hem vanalles voor, maar het is allemaal niet goed. Na een kwartier gaat hij toch meedoen.

De begeleidster heeft ook kniebeschermers maar Lize zegt: "Juf, dat is veel te deftig!". Alleen een jongen die niet goed kan skaten zal ze gebruiken.

De gocart wordt elke vijf minuten gewisseld. Er wordt een wachtlijst gemaakt.

(...)

Omdat er ook niet genoeg skates zijn moet er ook daar soms gewisseld worden – een jongen wil geen roze skates –, en kinderen klagen over skates die pijn doen of niet helemaal passen. Er wordt veel appèl gedaan op de juffen voor vanalles.

Slechts één jongen gaat buiten voetballen, hoewel de juf een paar keer vraagt of er nog geen andere liefhebbers zijn.

Na een hele tijd doet ook de jongen die liever wou badmintonnen mee met het voetbal; ze shotten wat naar elkaar.

Kaat komt ook binnen (vanuit de refter, waar er knutselen is). Dat geeft het idee aan sommige kinderen dat iedereen moet wisselen. "We gaan wisselen!" roept een meisje onterecht; Lize zegt: "maar ik moet nog op de gocart!".

(...)

We gaan naar buiten: de zaal moet gekuist worden. Tot ongenoegen van de ondertussen drie jongens die aan het voetballen zijn ("putain!") verschijnen de skaters en de gocart dus op de speelplaats.

(...)

Na een kwartiertje gaan we weer binnen: het begint te regenen.

(...)

De knutselkinderen komen er ook bij.

Het spel wordt losser, kinderen skaten nu bijvoorbeeld met gespreide benen over de kegels die het parcours afbakenen. Er lopen ook gewoon wat kinderen rond, Kaat en twee andere meisjes beginnen luid een liedje te zingen...

Het verschil met een gewone dag is er, maar het blijft relatief beperkt. Het spel is niet verplicht: zo is er de optie om te gaan shotten bij de skaters, of shotten en gewoon spelen tijdens het hockey. Wisselen tussen activiteiten kan ook, al gebeurt dit min of meer gegroepeerd (vb. circus en hockey; van knutselen naar skaten).

De uitval van kinderen – het verdwijnen van kinderen uit het georganiseerde spel – op zich is beperkt; wel is er een evolutie naar wat losser spel te zien, zoals bij het skaten.

Het is erg moeilijk om kinderen uitspraken te laten doen over hun **waardering** voor georganiseerde activiteiten, in vergelijking met het gewone dagelijkse spel.

Stan (...) vindt de activiteiten wel leuk, dat is meestal tof, bijvoorbeeld de sport van vandaag (hij skate ook erg goed). "Maar als het allemaal een tekening kleuren is, dan is dat niet tof". (7)

De woensdag van de eerste week van de observaties was het heel mooi weer en besloten de begeleidsters om geen activiteiten te organiseren, omdat de kinderen zich volop buiten aan het uitleven waren.

“Het is eens leuk he, geen activiteiten”, zegt de begeleidster tegen een meisje. “Ja, dat is eens leuk, dan kunnen we spelen”, zegt het meisje. “Dat vind ik ook leuk”, zegt de begeleidster, “gene stress.” (3)

De dag nadien vertelt de begeleidster aan een andere begeleidster dat ze geen activiteiten hadden gedaan:

“het was mooi weer en de kinderen waren zo mooi aan het spelen”. Kaat [een tienermeisje] lacht als ze dat zo zegt. De andere begeleidster zegt: “ah ja, dat heb ik ook al vaak gezegd, dat is niet nodig om altijd activiteiten te doen, ze zitten al zo lang op school”. (4)

3.3. Verveeld zijn

Verveling als overbruggingstijd ... of is er meer aan de hand?

Verveling hoort bij spelen. Wanneer een spel eindigt, moet er soms even naar inspiratie gezocht worden vooral een volgend spel kan starten. Een moment van verveling is dan overbruggingstijd: tijd tussen twee activiteiten in waarin gezocht wordt naar een volgende interessante bezigheid. Ook het aankomen in de opvang 's ochtends kan een dergelijk moment van ‘verveling’ zijn.

Bij de kleuters lopen een paar kinderen wat verweesd rond, of zitten te kijken naar wat er in de tienerkant gebeurt, maar dat zijn eigenlijk uitzonderingen en het lijkt ook niet lang te duren. De meesten zijn al snel volop aan het spelen, het tekenen... (1)

Tijdens de reguliere opvang zijn er regelmatig kinderen te zien die het moeilijk hebben om, na een vorige activiteit, meteen iets nieuws te vinden om te doen. Vaak lopen ze dan wat rusteloos rond.

Twee andere jongens trekken met elkaar op maar weten niet zo goed wat gedaan, ze zitten wat doelloos in de zetel, passeren eens langs de tafelhoelbal, gaan weer terug naar de tienerhoek,... (3)

Een andere jongen maakt een kip van K'nex, ook naar model. (...) De kip van de K'nex-jongen is af. Hij gaat zomaar weg en komt even later terug en gaat gewoon bij zijn kip zitten. Hij weet niet meer zo goed wat gedaan.(8)

Sommige kinderen willen eigenlijk liever terug naar huis.

[Op de speelplaats van de kleuters] Twee kinderen zitten in het [speelgoed]huisje. “Maar we willen naar huis!”, zeggen ze. “We willen echte cornflakes”, zeggen ze. “Ik heb zelfs de kans niet gekregen om te ontbijten”, zegt een van de jongens, “mijn mama kwam me wakker maken, ik moest me aankleden en we gingen direct naar hier.” “En nu willen we naar huis.” “Straks komt ons mama”. (5)

Niet alle **georganiseerde activiteiten** kunnen altijd alle kinderen aanspreken. Wie zijn gading niet vindt in het aanbod, zit dan ook met een probleem. Er zijn geen alternatieven.

Een jongen klaagt: hij wil badmintonnen, en niet skaten. Hij zit te mokken en heeft er serieus de pest in. Hij wil ook niet knutselen [de alternatieve activiteit], dus blijft hij gewoon staan. De juf stelt hem van alles voor, maar het is allemaal niet goed. Na een kwartier gaat hij toch meedoen. (7).

Het heel diverse materiaal in de opvang zelf is op die momenten niet bereikbaar, zodat veel potentiële alternatieven niet beschikbaar zijn.

[Tekenen in de refter van de kleuterschool] Een jongen heeft 'mama' geschreven en kleurt de letters in. Dat is nu af, en hij zit verveeld voor zich uit te staren. Hij begint dan maar iets anders erbij te tekenen: een gevechtsvliegtuig. (5)

Dat gebrek aan mogelijkheden van de omgeving komt na een tijdje hoe dan ook tot uiting.

[volledige opvangdag; spel met ballen, springtouw... in de grote zaal van de kleuterschool] Sommige kinderen zijn toch wat verveeld: kinderen die rond me hangen en anders niet goed weten wat gedaan, of een ouder meisje dat na wat voetballen op de vensterbank gaat zitten; ze heeft niets te doen en zit daar maar wat te zitten. Na een tijdje loopt ze naar de vriendin waar ze eerder mee voetbalde. Voor hen is er niet zoveel te doen, hoe dan ook is de opvang meer op jongere kinderen afgestemd, en waarschijnlijk lijkt de tijd voor die oudere kinderen hier trager voorbij te gaan. Springtouwen en zo hebben ze al zo vaak gedaan, de uitdaging is weg. Weinig 'verbindbaarheid' met de tijd hier.

(...) Ook een jongen die graag (en goed) voetbalt wordt dat na een tijdje beu maar weet ook niets anders te bedenken.

(...) Het oudste meisje gaat weer naar de refter, waar kinderen tekenen. Daar zat ze in het begin van de namiddag ook. Ze zit daar ook weer een beetje opzij, maar dan komt haar mama haar halen, en ze is duidelijk content om haar te zien.

(5)

Meer structurele verveling: oudere kinderen

Meer structurele verveling kan voortkomen uit gebrek aan een interessante omgeving. In de opvang is dat vooral bij de oudere kinderen soms merkbaar. Ze kunnen zich dan niet genoeg verbinden met de tijd die ze in de opvang doorbrengen. Er zijn te weinig impulsen om iets leuks met de tijd te doen: bij gebrek aan vrienden of bij gebrek aan materiaal (vnl. tijdens georganiseerde activiteiten); maar bij oudere kinderen is het probleem soms fundamenteeler. Zij voelen zich niet altijd erg thuis in de opvang. De omgeving lijkt niet goed aan te sluiten bij hun leefwereld.

[Van de speelplaats naar Kroepoek, namiddag] Een viertal meisjes speelt verstoppertje, vier jongens rennen en 'vechten', vier andere jongens spelen op en rond een speeltoestel en met autobanden (ze doen een autoband van een hellend vlak rollen en springen er dan over met open benen). (...) Een jongen van het derde leerjaar (één van de vier die met de autoband speelden) zegt tegen zijn vriend: "Dat is keistom in Kroepoek, daar is alleen maar speelgoed voor baby's". Een ander van de vier zegt, wanneer we bijna bij Kroepoek zijn aangekomen, "Waarom mogen we niet buiten spelen?".

(...) Twee van de jongens die Kroepoek maar saai vinden, lopen zeker vijf minuten rond om iets leuks te vinden. Ze gaan kijken bij de gezelschapsspellen en even bij de pc ("dat is keistom", zegt

de ene tegen de andere). (...) Een van de twee verveelde jongens is naar huis gegaan, en de ander zit nu toch voor de pc. (6)

Er zijn een paar oudere kinderen die een beetje uit de toon lijken te vallen: voor meisjes van elf is hier wellicht niet zoveel te doen – tenzij babbelen of lezen. (1)

Oudere meisjes, die graag babbelen in de zetel voor tieners en daarom weinig ‘aanwezig’ zijn in de opvang, staan soms vooral met de begeleidsters te praten wanneer ze weinig andere kinderen hebben om mee te praten. Ze nemen dus een andere rol aan dan die van spelende of lezende kinderen.

Oudere jongens staan vaak wat bij de bakken met Clics en K’nex, die op de vensterbank staan. Soms wordt er echt met het materiaal gespeeld – de bakken worden dan op een tafel gezet –, maar veel vaker blijven de kinderen wat rondhangen bij de bakken, en prutsen ze wat met het materiaal.

De verveling van de jongens komt wel vaker tot uiting, ook in veeleer storend gedrag.

Jongens bouwen met maxilego, maken het kapot en gooien elkaar in de hoop stenen of springen erin. (...) De jongens met de maxilego springen in de dozen en de hopen lego, gooien wat met de blokken en ruimen ze zo ‘agressief’ mogelijk op (heel hard in de dozen gooien). (8)

Een aantal jongens is wat destructief bezig: jengablokken op elkaar slaan, jongen die met dino op Barbie slaat, roepen, stuk papier op een rek kapotscheuren, veel lawaai maken op allerlei manieren... (5)

Een terechtwijzing van een spelletje-bij-gebrek-aan-beter leidt tot een nog spelletje dat nog betekenislozer is. In de late namiddag zijn twee jongens met plastic circusringen naar elkaar aan het gooien.

17u10 Een begeleidster wijst de jongens die met ringen naar elkaar gooien terecht: ze mochten dat speelgoed niet uithalen. “Dat is niet flink hoor”. De jongens moeten de ringen wegleggen en gaan dan maar met balletjes van de K’nex naar elkaar rollen over de vloer.

Ook tijdens georganiseerd spel zoeken grotere jongens de periferie op. Tijdens een hockeyspel op woensdagnamiddag, op de speelplaats van de lagere school, verwijderen ze zich van het spel.

Grotere jongens zitten aan de randjes: in een hoekje vrij ver weg van de hockey of onder de bomen babbelen ze wat. Ze zijn ‘marginaal’ vis-à-vis het georganiseerde spel. (5)

3.4. Omgaan met macht: tactieken

Michel de Certeau maakt het onderscheid tussen strategieën en tactieken.⁹ *Strategieën* komen van de machthebbers (structuren of instituties) en worden als ‘dwingend’ opgelegd. *Tactieken* komen voort uit individuen die ruimte voor zichzelf willen scheppen. Tactieken manipuleren gebeurtenissen om ze tot opportuniteiten te maken. Daarin is slim, handig tijdsgebruik essentieel. Tactieken moeten noodgedwongen spelen op en met het door de machthebbers

⁹ Michel de Certeau (1984), *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press, p. xix.

opgelegde terrein, maar ze zorgen er zo wel voor dat het dagelijks leven niet volledig wordt gedetermineerd door (machts)structuren.

Hoewel kinderen in de opvang vooral vrij hun eigen spel kunnen spelen, is de opvang niet helemaal hun eigen terrein. Heel vaak zijn tactieken overbodig om het spel te kunnen spelen zoals zij dat willen, maar de aanwezigheid van regels die spel kunnen inperken en van de begeleidsters die kinderen kunnen aanspreken op hun gedrag, maken dat er ook in het vrije spel van kinderen soms tactieken opduiken. Vaak gaat het dan om (het omzeilen van) beperkingen op de plekken waar of het materiaal waarmee mag gespeeld worden. De voornaamste motivaties voor die tactieken is het afdwingen van speelkansen en het beschermen van de interactionele ruimte waarin kinderen spelen.

Afdwingen van speelkansen

In de twee voorbeelden hieronder proberen kinderen ervoor te zorgen dat ze in of met zand mogen spelen: een zandterrein naast de speelplaats van de kleuterschool, en de zandbak in het speeltuin van de kinderopvang. Kinderen kunnen vragen om er te mogen spelen, of kunnen dit spel proberen af te dwingen door even te ‘testen’ of het mag (toch even in het zand graven, toch even het terrein oplopen) of door gewoon volop te spelen op het ‘verboden’ terrein en hopen dat het dan mag.

Naast de speelplaats van de kleuterschool ligt een terrein met zand, waarop speeltoestellen staan. Kinderen mogen daar niet op spelen, tenzij de begeleidster dat toelaten. Regelmatig begeven kinderen zich toch op het terrein, waarna ze meestal door de begeleidsters worden teruggedroepen.

Veel kinderen spelen hier (letterlijk en deels ook figuurlijk) op het randje. Met autootjes over de houten muurtjes rijden en af en toe in het ‘verboden’ zand, of ze sjotten bewust een bal in het verboden stuk en gaan hem dan halen. Het is een beetje spannend om te zien of de juffen dat zien of niet. (...)

Een aantal kinderen probeert in de zandbak te spelen, worden eruit geroepen maar ze blijven het toch doen. Ze vragen of het mag, maar het mag niet. (...)

Emile zit in de zandbak, moet eruit van een begeleidster, en hij klimt op een speeltoestel. Als ook andere kinderen erop wijzen dat Emile in de zandbak zit, zegt de begeleidster dat de zandbak niet mag, maar op het speeltuintje (de glijbaan...) wel. (...)

Plots mag iedereen nu in de zandbak en het grasterrein ernaast, en bijna alle kinderen die buiten zaten, rennen naar die zone – behalve de drie kinderen in het huisje, en de zes jongens die met zand en auto's spelen. (3)

In de speeltuin van Kroepoek zijn twee zandbakken waar kleuters graag in spelen. Omdat ze afgesloten zijn met paletten zijn ze echter niet zomaar beschikbaar. Kleuters proberen er toch vaak in te spelen, en niet altijd zonder succes.

De zandbak is dicht met een palet, maar kleuters graven ertussen met schopjes zodat ze toch met het zand kunnen spelen. Sommigen scheppen zand van net naast de zandbak in de zandbak, anderen graven een putje in het zand, hun arm ver tussen de planken. Tot de juf komt zeggen dat je niet op de planken mag zitten (en dus eigenlijk ook niet bij de zandbak mag spelen); de kinderen gaan daarop weg van de zandbak.(1)

Kinderen zijn schopjes uit de zandbak aan het halen en met het zand aan het spelen. Ze worden terechtgewezen en gaan buiten de zandbak wat zand scheppen dat er rond ligt. Maar even later trekken ze de palet die op de zandbak ligt er helemaal af en spelen ze gewoon in de zandbak. Ik

vraag me af hoe lang het duurt voor daarop gereageerd wordt, maar de begeleidsters laten het zo. Wel zeggen ze: “niet met de voeten in de zandbak”; dat is één van de afspraken die staat op de deur naar de grote zaal.(4)

Kinderen zijn dus ook succesvol in hun tactieken, in die mate dat hun illegitieme gedrag toch legitiem wordt: kinderen die in het zand van de kleuterspeelplaats gaan spelen, kleuters die in de zandbak beginnen te spelen. Telkens wordt er na die legitimering veel en langdurig in het zand gespeeld. Kinderen hebben het spel dat ze graag spelen, afgedwongen.

Beschermen van de interactionele speelruimte

Kinderen die zich amuseren in hun spel, proberen hun interactionele speelruimte te beschermen tegen indringers (niet iedereen mag zomaar meedoen aan een spel dat bezig is), of tegen al wat dit spel op zich in het gedrang kan brengen. De regels en de sturende aanwijzingen van begeleidsters zijn hier in de kinderopvang de belangrijkste ‘gevaren’ voor. Kinderen beschermen hun spel door het te blijven spelen en te treuzelen (ook al worden de lichten gedoofd om het einde van de ochtendopvang aan te kondigen), door het voor de begeleidsters te verbergen, of door hun eigen(gereide) manier van spelen koppig door te zetten of tegenover de begeleidsters te legitimeren en uit te leggen.

Verbergen

De ‘alien-kinderen’ maken nu een taart van zand. In het geniep doen ze er water bij uit een flesje, zodat ze meer modder hebben om iets steviger zand te hebben. Dat mag eigenlijk niet, water bij het zand doen. Ze kijken steeds naar de begeleidsters voor ze water bij het zand doen (dat ik daar bij ben is geen bezwaar). Ze maken zo brain-taart (of brain-deeg), met hersenen van aliens. Als je dat eet, verander je in een alien. Het worden enorme taarten die versierd worden met gras en bloemetjes.(3)

Eigen spel of eigen manier van spelen gewoon doorzetten

Jongens met de jenga maken een langwerpige horizontale constructie met de blokken en daarna een dominoachtige rij rechtopstaande blokken die ze doen omvallen. “Maar zo spelen we dat niet”, zegt een begeleidster. “Toch wel juffrouw”, zegt een jongen. Ze spelen gewoon zo door, en dat wordt ook toegelaten.(5)

Uitleg geven, eigen spel legitimeren

Wanneer kinderen een vermaning krijgen over hun spelgedrag, proberen ze dat soms te legitimeren door uit te leggen dat het een spel is, dat ze zich amuseren. Duwende en trekkende tienerjongens leggen aan een begeleidster uit dat ze “aan het spelen zijn”, of illustreren dat hun spel nu eenmaal wat ruwer is.

“Juf, we gaan tikkertje doen, zó”, en hij doet alsof hij de ander een oplawaai geeft, en daarna valt hij op de grond. (7)

Vaak zijn het oudere jongens die hun spelgedrag zo proberen te legitimeren. Maar ook jongere kinderen proberen gedaan te krijgen dat ze hun eigen, zelfgeorganiseerde spel gewoon mogen verder zetten zoals ze dat zelf in gedachten hadden.

Wanneer kinderen die eerder keukentje speelden ‘op reis gaan’ en niet alleen een koffer meenemen maar ook willen picknicken, neemt een meisje materiaal mee uit het keukentje.

Een juf ziet het, en zegt dat ze het terug in de keuken moet gaan leggen. “Als er andere kindjes in de keuken komen, moeten ze daar ook mee kunnen spelen”, zegt ze. Ze gaan naar de keuken, maar het meisje treuzelt wat aan de ingang, zegt dat ze niet binnen kan, en krijgt het gedaan dat ze het gerief (een potje en wat bestek) toch terug mag meenemen. “Maar als Kroepoek sluit moet het terug in de keuken liggen,” zegt de juf, “ anders kom ik u halen in de klas!”. (6)

Afwisselen bij schaars speelmateriaal

Voor schaars, gegeerd speelmateriaal wordt door de begeleiding (en soms door de kinderen zelf) gezorgd voor een beurtrol: kinderen kunnen er om beurten mee spelen, zodat iedereen aan bod komt. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de grote schommel in de speeltuin. Tijdens een georganiseerde activiteit op woensdagnamiddag was niet alleen het speelmateriaal, de gocart, zelf zeer gegeerd, maar ook de wachtlijst waarop de volgorde van de gegadigden stond opgeschreven.

[Georganiseerde activiteit] De gocart wordt elke vijf minuten gewisseld. Er wordt een wachtlijst gemaakt. (...) De lijst met de volgorde van de gocarts is een gegeerd goed: hij bepaalt wie wanneer vijf minuten op de gocart mag (een gematerialiseerde vorm van tijdsindeling en dus van macht). Kinderen willen de lijst vasthouden en maken ruzie over wie de lijst mag hebben. (7)

Afdwingen van vrijheid

Kinderen proberen niet alleen te verkrijgen dat ze het spel dat ze willen spelen, ook kunnen spelen. Ook op andere manieren proberen ze een stuk autonomie te verwerven. Ze vragen of ze in de regen mogen lopen, of ze al koek en drank mogen hebben, of de juf zich wil haasten... Of ze gaan tijdens een gedisciplineerd groepsmoment gewoon hun eigen gang.

15u30. “Juf, het is tijd”, zegt Kaat [tijdens de activiteiten op woensdagnamiddag]. Stef vraagt om voort te maken, want zijn opa komt hem halen en ze gaan iets leuks doen. (7)

10u. Er klinkt een bel. Iedereen gaat naar binnen. Allemaal op een rij op de bankjes. Er zijn 50 kinderen. De tweede begeleidster van het centrum zegt: “Okee, wie moet er nog naar het toilet? Dan moeten jullie niet meer naar het toilet tijdens de spelletjes”. De helft gaat naar het toilet. Een jongen die even niet in de richting van het toilet loopt, wordt terechtgewezen: “het toilet is daar”. Hij leek vooral rond te lopen om niet te moeten blijven zitten.(5)

Wat niet billijk wordt gevonden, kan voor protest zorgen. De eerder beschreven ‘staking’ van oudere kinderen die naar de studie moeten in het begin van de namiddag (zie hoofdstuk 2) is daar een voorbeeld van; kinderen die op een zonnige dag alleen buiten mogen spelen als ze een jas of een dikke trui aandoen, begrijpen dat niet en verzetten zich daar langdurig tegen; oudere jongens die niet meer mogen tafelfoetballen omdat het toestel nu eenmaal in de zone voor jongere kinderen staat (zie hoofdstuk 1), protesteren daar eveneens fel tegen.

4. Acterschap van kinderen in hun opvangtijd

Als het gaat om de mate waarin kinderen greep hebben op hun (buitenschoolse) tijd, heeft de kinderopvang te kampen met een inherent probleem dat het tijdskapitaal van kinderen al meteen beperkt: kinderen ‘moeten’ doorgaans naar de opvang komen. Het is verplichte buitenschoolse tijd, die in wezen wordt georganiseerd vanuit de temporele noden (werktijden) van de ouders en waar kinderen dus sowieso weinig greep op hebben. Aansluitend op de schooltijd betekent de opvangtijd een lange dag buitenshuis. De schooltijd interfereert soms ook (beperkt) met de opvangtijd, wanneer er ook huiswerk moet worden gemaakt en spelen of andere vormen van ontspanning niet mogelijk zijn.

Anderzijds zijn er de organisatie en de invulling van de tijd binnen de opvang zelf, en die zetten deze verplichte tijd toch grotendeels om in verplichte *vrije* tijd.

De **tijdsorganisatie van de kinderopvang** laat immers veel ruimte voor de autonomie van kinderen: **het zijn in de eerste plaats de kinderen zelf die hun tijd ter plekke kunnen invullen**. Ze kunnen hem in grote mate doorbrengen zoals ze willen: alleen lezend in een hoekje, parelend en ondertussen wat babbelend, met vrienden spelend in het keukentje.

De niet ‘leidende’ maar (enkel) ‘begeleidende’ rol van het personeel laat dit toe, en de aanwezigheid van veel (speel)materiaal en van andere kinderen in de opvang stimuleren deze vrije invulling van de tijd.

Begeleidsters zijn voor kinderen potentiële, zelf gekozen speelkameraden (vnl. bij gezelschapsspelletjes), maar zij laten toch vooral de kinderen zelf het reilen en zeilen in de opvang bepalen. Omdat de opvangtijd als vrije tijd wordt gezien, zijn het de kinderen die kiezen hoe zij hun tijd invullen, niet de begeleidsters.

Die zeer grote keuzevrijheid maakt dat er heel divers spel te zien is in de kinderopvang. Deze diversiteit heeft enerzijds te maken met de mogelijkheden van het aanwezige materiaal, maar reflecteert anderzijds ook de individuele voorkeuren van kinderen. Kinderen spelen wat ze graag spelen, zodat sommige kinderen heel vaak op dezelfde plaats te vinden zijn of telkens weer hun favoriete spel aan het spelen zijn. En de kinderopvang als materiële, sociale en temporele omgeving biedt hen die mogelijkheid ook.

De beperkte tactieken die kinderen aanwenden om beperkingen in hun spel te omzeilen, hebben dan ook vooral te maken met het willen (voort)spelen van het spel zoals zij dat zelf voor ogen hebben. Ze hebben weinig van doen met willen ontsnappen aan autoriteit en er zijn geen tactieken nodig om te ontkomen aan een activiteit waaraan je ‘moet’ meedoen.

Tegelijk zijn de kinderen beperkt door de infrastructuur en de regels en het corrigerend optreden van begeleidsters. Wie tv wil kijken of buiten een kamp wil bouwen, kan dat niet: er is geen tv en er is geen materiaal voor kampen. Er is meestal ook geen keuze tussen binnen en buiten spelen. In die zin zijn de infrastructuur en de organisatie van de opvang wél zeer definiërend voor de mogelijkheden van kinderen.

Daarnaast is er de sturing van de begeleidsters, die vooral uit pedagogische en organisatorische motieven grenzen stellen en beperkingen opleggen. Er worden leeftijdszones gecreëerd en spel dat ‘op de verkeerde plaats’ gebeurt wordt afgebroken, wild spel wordt ingetoomd... De vrije tijd in de opvang is dus enkel binnen bepaalde grenzen vrij.

Soms proberen kinderen de beperkingen te omzeilen door tactieken te gebruiken, maar vaker hebben ze eigenlijk weinig alternatieven voor de beperkingen. Kinderen die wat ruwer willen spelen, kunnen dit nooit volledig legitiem doen; de tiener die tafelfootbal wil spelen, kan dat niet, want de tafel staat in het kindergedeelte.

Dit gebrek aan alternatieven komt nog duidelijker naar voor bij de soms aanhoudende verveling bij oudere jongens en bij tieners, die zich niet altijd goed betekenisvol kunnen verbinden met de tijd die ze in de opvang (moeten) doorbrengen.

Tijd wordt niet enkel betekenisvol door er actief greep op te hebben. Je kan je ook **thuis voelen in de tijd**. Zich ergens deelgenoot van voelen, opgaan in een breder geheel (een groep, een atmosfeer) maakt tijd betekenisvol. Fantasiespel en het sociale in veel spel zijn ook daarom zo aantrekkelijk voor kinderen: ze koppelen ‘zelf actief bezig zijn’ aan ‘opgaan in het spel/in de groep’. Die laatste opdracht, het integreren van kinderen in hun omgeving, vervult de opvang ook uitdrukkelijk door te zorgen voor een huiselijke sfeer die geborgenheid uitstraalt. Zo beantwoordt het repetitieve spel van parelen of armbandjes maken – en de vaste plek daarvoor in de keuken – overduidelijk aan een behoefte aan een kalme omgeving.¹⁰ De leeftijdsgemengde en ongedwongen atmosfeer draagt eveneens bij tot die geborgenheid, en de begeleidsters dragen daar ook actief toe bij. Individuele kinderen die er moeilijk in slagen om zich in te schakelen in het spel van anderen omdat ze verlegen zijn, worden door de begeleidsters in het spel geïntegreerd. Voor de eerder genoemde groepen van oudere jongens en tieners slagen zij er minder goed in om een dergelijke integrerende rol te spelen.

Terwijl de eenvoudige, zich herhalende structuur van de voor- en naschoolse opvangmomenten voor houvast en dus weer voor geborgenheid zorgt, is er weinig duidelijkheid in de manier waarop de **langere opvangperiodes** zijn gestructureerd: er zit weinig lijn en herkenbaarheid of voorspelbaarheid in de opbouw van de woensdagnamiddag en de volledige opvangdag, en kinderen volgen of ondergaan gewoon maar wat er gebeurt.

In de momenten (op woensdagnamiddag en volledige opvangdagen) waarop activiteiten worden aangeboden is de wat terughoudende attitude van de begeleidsters m.b.t. het spel van de kinderen een beperking. Het leuke en stimulerende in de activiteiten zit dan in het nieuwe en in het materiaal: hockey of met circusmateriaal spelen is leuk om uit te proberen, maar behalve het materiaal worden geen spelstimulansen aangeboden die kinderen uitdagen om méér te doen dan gewoon het spel spelen.

¹⁰ Terwijl de huiselijke, relatief ongedwongen sfeer van de geobserveerde kinderopvang voor de meeste kinderen een ‘nestfunctie’ vervult, is er amper plaats voor de potentiële ‘webfunctie’ van de opvang (Heiden, Silke, Sigrid Arents & Michel Vandenbroeck (2003), *Buitenschoolse opvang in een (Brusselse) grootstedelijke context. Praktijk, pedagogiek en beleid van een meersporenbeleid. Eindrapport*. Gent en Brussel: VBJK en VGC. P. 16.). De kinderopvang is veeleer een apart ‘eiland’ voor kinderen en maakt – zoals de meeste IBO’s – geen verbinding met vrijetijdsactiviteiten die in de buurt plaats vinden.

Bijlage 1

Buitenschoolse opvang en speelpleinwerk

Een eerder rapport in het kader van het onderzoek naar de (vrije)tijdsbeleving van kinderen bestudeerde, ook via observaties, hoe kinderen omgingen met de tijdsordening van een speelpleinwerking.¹¹ De speelpleinwerking en de buitenschoolse kinderopvang hebben onder meer gemeen dat er discussie bestaat over de vraag in hoeverre de vrije tijd van kinderen vooraf moet ingevuld worden (door een aanbod van spel, bijvoorbeeld) of niet. Dit is een vraag die in andere vrijetijdscontexten voor kinderen zoals de jeugdbeweging of de sportclub veel minder uitdrukkelijk wordt gesteld, en die wezenlijk temporeel van karakter is. Zijn het vooral de kinderen zelf die hun (vrije) tijd invullen, of is het de organisator die voor hen een programma uitwerkt?

Terwijl het speelpleinwerk en de buitenschoolse kinderopvang zeker een en ander gemeen hebben, is een heel belangrijk verschil wel dat de context van de bestudeerde buitenschoolse opvang en speelpleinwerking heel anders is: het gaat om de tijd van kinderen **voor en na school in schoolweken, versus volledige dagen in een schoolvakantie**. Dat is op veel zaken van invloed en moet bij het onderstaande voortdurend in overweging genomen worden.

1. Sociale troeven en beperkingen

Zowel de kinderopvang als het speelplein hebben een belangrijke **sociale troef**: ze brengen kinderen in contact met een heel aantal andere kinderen, iets waar ze in het gezin of in de buurt niet altijd gelegenheid toe hebben (kleiner wordende gezinnen, minder buitenspelen op straat...). De opvang en het speelplein zijn vrij ongedwongen contexten waarbinnen contact met veel, soms niet-bekende kinderen wordt mogelijk gemaakt (met veel vrijheid om je sociale relaties daarin zelf te kiezen, zonder een strak kader met een ander doel, zoals de muziekschool, de sportclub, de jeugdbeweging).

Kroepoek slaagt er vrij goed in om een plek te geven aan **leeftijdsgemengde interacties** tussen kinderen. Er is wel vaak een scheiding tussen kleuters en kinderen (min of meer losse zones in het gebouw; activiteiten, begin van de namiddag), maar verder zijn er geen leeftijdsgroepen. Broers en zussen kunnen elkaar bijvoorbeeld op elk moment makkelijk opzoeken, maar het gaat ook breder dan dat. De meer gemengde leeftijden hebben te maken met de nadruk op vrij spel, de huiselijke sfeer die de opvang kenmerkt, en een minder sterke gerichtheid op 'intens spelen' (zie verder).

Aan de andere kant blijkt de buitenschoolse kinderopvang het soms **moeilijk te hebben met jongens** – en hun 'wilde' spel – **en met tieners**, wier betrokkenheid soms laag is en die zichzelf wat marginaliseren. Het tienerprobleem is ook op speelpleinen gekend; maar het speelplein is wel veel meer ook op jongens gericht. Voor tieners (en misschien ook voor andere kinderen) komt er in de opvang wellicht ook nog bij dat het er elke dag wel zo'n beetje hetzelfde is; op den duur heb je het wel gezien. Een speelplein biedt veel meer afwisseling, verrassing en 'events', en wat tieners betreft waarschijnlijk ook meer eigen inbreng. Behalve het inrichten van een eigen tienerhoek wordt er eigenlijk niet ingespeeld op de noden van

¹¹ Johan Meire (2008), *Speelpleintijd. Een onderzoek naar de beleving van de tijdsordening op het gemeentelijk speelplein van Overijse*. Meise: Kind & Samenleving. Vrij af te halen op <http://www.k-s.be/node/157>.

tieners in de opvang. Dat de tienerjongens rondhangen bij de dozen met Clics lijkt eigenlijk vooral omdat er geen beter alternatief is.

2. Vrije tijd?

Een **paradox**: het speelpleinwerk promoot veel meer het kwaliteitsvol spelen dan de kinderopvang, en legt daarbij nadruk op de waarde van het eigen spel van kinderen. Maar **het geobserveerde aandeel ‘vrij spel’ en fantasiespel is veel groter in de kinderopvang dan op het speelplein**. Daarbij is opvallend dat fantasiespel ook bij grotere kinderen een belangrijke plaats inneemt in de kinderopvang. Het ongeorganiseerde spel in de kinderopvang laat veel plaats voor de ‘peer culture’ van kinderen, die op het speelplein eerder ‘tussendoor’ te vinden is, of in de vrije momenten en in ‘vrij spel’ (bijvoorbeeld in het kampen bouwen). Anderzijds blijft veel vrij spel in de kinderopvang steken in “vrij spel” zoals het speelpleinwerk het níét promoot: de kinderen laten doen en als begeleider vooral afwezig blijven.

In de kinderopvang is de **vrijheid** van kinderen algemener dan enkel ‘spelen wat je zelf wil’. Kinderen ‘moeten’ niet spelen en kunnen evengoed rusten of een boekje lezen. Die vrijheid wordt door kinderen sterk geapprecieerd. Als ik uitleg uit dat ik kom kijken wat er in de opvang gebeurt, wat kinderen leuk vinden en wat niet, zegt Ine: “Het leukste in de opvang is dat je mag doen wat je wil.”

Tegelijk is die vrijheid ook beperkt. Zo gaat het ‘vrij spel’ wel vaker gepaard met terechtwijzingen van begeleiders, corrigeren van gedrag... en dus ook wel met tactieken (uittesten wat mag en wat niet mag, verbergen van spelen met water en zand,...), iets wat je op een speelplein veel minder ziet tijdens het vrije spel. Het spel wordt ook beperkt door ruimtelijke grenzen, die soms sterk inperken wat kinderen kunnen doen: je kan niet zomaar buiten gaan spelen, ook al is er een speeltuin. Als iedereen op de speelplaats moet spelen, mag je zelf niet naar Kroepoek, ook niet als je het zou vragen. En hoewel je je eigen koekjes eender wanneer mag opeten – als je het maar aan het eettafeltje doet – mag je geen bestelde ‘koek en drank’ nemen, behalve op het geëigende moment.

3. De opvangfunctie en de plaats voor spelen in de opvang

Spelen staat minder centraal in de kinderopvang dan op het speelplein. In de kinderopvang wordt expliciet plaats voorzien voor rustige bezigheden (zetels, lighoek, keuken is rustige plek met een heel andere sfeer dan de drukke hoofdruimte, veel tafeltjes). Kinderen maken ook veel gebruik van die mogelijkheid: ze paretelen, lezen of zitten in de zetel te babbelen, maken een tekening. Spelen ‘moet’ niet en is geen ideaal. De huiselijke ‘nestfunctie’ van de opvang staat voorop.

De minder centrale plaats van ‘spelen’ in de opvang, vergeleken met het speelplein, spreekt vanzelf. Een Instituut voor Buitenschoolse Opvang is van nature **opvang** voor alle kinderen die er komen, terwijl dat voor het speelplein maar voor een deel van de kinderen zo is. Het speelplein heeft wel degelijk vaak een opvangfunctie, maar kiest in haar werking resoluut voor het voorop stellen van ‘spelen’. Dat wordt soms op een manier begrepen die het speelpleinwerk een druk oplegt (van jeugdconsulenten of ouders) om de kinderen vooral te ‘animeren’ en dus begeleide, georganiseerde activiteiten aan te bieden.¹² In de opvang is deze druk er minder, althans tijdens het schooljaar.

4. Een beperkte ondersteuning voor spelen

¹² Focusgesprekken met speelpleinanimatoren, cursus hoofdanimator (VDS), Eeklo, 16 april 2009.

Het is een cliché om te zeggen **dat de kinderopvang zijn speelprikkels vooral haalt uit het materiaal en het speelplein vooral uit zijn begeleiders**, maar er zit wel veel waarheid in. Het vele materiaal in de opvang bevordert wellicht sterk het fantasiespel. Als er buiten gespeeld wordt, is dat wel minder het geval – maar ook dan is het spel sterk afhankelijk van speeltoestellen, ruimte en soms materiaal. In het speelpleinwerk maakt die opdeling binnen/buiten misschien minder uit. De begeleiding zorgt hoe dan ook voor een aankleding, een thema; en ze spelen mee met de kinderen.

De opvang straalt daarin niet echt speelsheid uit, heel anders dan een speelplein: die speelsheid komt van de kinderen en van de mogelijkheden van het materiaal; maar niet van de ‘juffen’. Op het speelplein ligt dat helemaal anders. De achtergrond en wellicht ook (diverse) leeftijd van de begeleiders heeft daar ook mee te maken, vergeleken met de jonge animatoren van het speelplein met hun jeugdwerkachtergrond. De begeleidsters van de opvang passen veeleer in de huiselijke, geborgen sfeer die de opvang biedt.

Intensiteit – zeer expliciet gepromoot door het speelpleinwerk als ideaal – is hier een wat minder duidelijk thema. De vraag stelt zich enerzijds of intens spel wel altijd een ideaal voor alle kinderen is, want kinderen kiezen soms ook voor weinig intens, repetitief spel. Tegelijk ontbreekt het op de (geobserveerde) opvang aan ‘events’, aan straffe gebeurtenissen met een ‘wow-factor’. De tijd in de opvang kan dus wel ‘verbeeldbaar’ zijn door het materiaal en door je eigen fantasie en die van andere kinderen, maar de benieuwde vraag ‘wat kan er allemaal gebeuren’ is op een speelplein vaker aan de orde dan in een buitenschoolse opvang: alle dagen lijken daar een beetje op elkaar.

Kinderopvang Kroepoek geeft veel vrijheid aan kinderen (ze mogen doen wat ze willen, met wie, met het materiaal... - zij het binnen de leeftijdsgrenzen), maar zorgt zelf voor **weinig impulsen**. Elke dag is een beetje hetzelfde. Er lijkt weinig ingespeeld te worden op wat kinderen zelf aanbrengen, en waar best mogelijkheden in zitten voor ‘events’, als je voortborduurde op interesses van kinderen. Maar misschien heeft het speelplein daar ook wel moeite mee: hoe moet je “vrij spel” begeleiden? Dat is voor speelpleinanimatoren een belangrijke bekommernis: er is weinig houvast en delen van expertise ter zake.¹³ Anderzijds kunnen kinderen op een speelplein probleemloos een kamp bouwen, terwijl daar in de kinderopvang hoegenaamd geen kans toe is. Buiten spelen is spelen op de speelplaats of op de speeltuin. Oudere kinderen zoeken daar wel vaak letterlijk en figuurlijk de randjes op, maar hun mogelijkheden om wat buiten de lijntjes te kleuren zijn ook daar beperkt.

5. De eigen tijdsdynamiek van de opvang

Een belangrijke reden voor het ‘gebrek’ aan georganiseerd spel in de voor- en naschoolse opvang is dat **er voortdurend kinderen bijkomen of vertrekken**. Dat maakt het moeilijker (maar niet onmogelijk) om dingen in groep te doen. Maar activiteiten als samen een hapje klaarmaken, enkele dagen na elkaar knutselen aan een muziekinstrument, spelletjes rond water, iets doen met foto’s... zouden wel degelijk zo kunnen georganiseerd worden dat ze geen vaste groep vragen. Dergelijke stimulerende activiteiten hebben we in de opvang niet gezien.

6. De schoolse erfenis van de opvang

De buitenschoolse opvang ligt in bepaalde opzichten **in het verlengde van de school**, ook op sociaal vlak. De kinderen die je in de opvang ontmoet, kom je ook tegen op school – al is dat

¹³ Focusgesprekken met speelpleinanimatoren, cursus hoofdanimator (VDS), Eeklo, 16 april 2009.

contact misschien vaak beperkt door de opdeling in klassen, een opdeling die in de opvang wegvalt. Het speelplein biedt voor veel kinderen wél een heel andere ('extra') sociale wereld. Ook al gebeurt de opvang in de vrije tijd, de school klinkt er soms in door. De begeleiders worden 'juf' genoemd, en op de opvang wordt niet alleen gespeeld maar bijvoorbeeld ook huiswerk gemaakt. Maar dat laatste geldt natuurlijk ook voor de thuisomgeving. Tegelijk is de opvang vrijblijvend in de mogelijkheden die ze aanbiedt. In de echte 'opvangtijd' (los van de collectieve, organisatorische momenten) is er niet echt iets wat kinderen 'moeten' doen.

In de opvang zijn er **een heel aantal regels**. Die hangen ook op aan de deur, bijvoorbeeld niet roepen en niet lopen in de zaal. Dat zou je minder makkelijk zien in een speelplein – al kan het daar bijvoorbeeld in binnenruimtes ook wel voorkomen, om kleinere kinderen te beschermen bijvoorbeeld. Anderzijds zijn lopen en roepen wel heel typische gedragingen voor een kind in zijn/haar vrije tijd.

Naast de regels is er ook **sturend, corrigerend gedrag van de begeleiders**, dat veeleer pedagogische motieven lijkt te hebben: 'juist' spelen wordt aangemoedigd, maar andere vormen van spel worden niet zo geapprecieerd, cf. wild spel, spelen zoals niet is bedoeld door de fabrikant van het speelgoed... Dat is ook in temporeel opzicht relevant omdat het de bestembaarheid van de tijd in het gedrang brengt: op het moment zelf, omdat het aan de gang zijnde spel wordt gestopt, en op langere termijn, omdat de legitimiteit van dat soort spel wordt ondergraven en er bijvoorbeeld naar tactieken zal worden gezocht.

Dat 'kleuterjufachtig' gedrag zie je ook op speelpleinen maar het wordt daar in opleidingen voor animator en hoofdanimator heel uitdrukkelijk tegengegaan omdat het niet strookt met het speelse karakter en – daarmee samenhangend – met het denken vanuit de beleving van kinderen.

Bijlage 2

“Waarom ben je een juffrouw en een jongen?": veldwerk in de kinderopvang

De rol van (mannelijke) onderzoeker-observator op bezoek in een buitenschoolse kinderopvang verdient iets meer aandacht.

Ik blijf voor de kinderen drie verschillende rollen te hebben: die van schrijver (en onderzoeker), en de voor hen meer vertrouwde en samenhangende rollen van speelkameraad en van ‘juf’. De eerste rol roept bij kinderen al eens vragen op, de andere rollen zijn voor de kinderen (en een enkele keer ook voor de begeleidsters) vanzelfsprekend en veeleer instrumenteel van aard. Kinderen maken er gebruik van dat ik daar rondloop om me op te eisen als speelkameraad of om te vragen om hen te helpen.

Vragen, speculaties en veronderstellingen over mijn identiteit

In de vrij besloten wereld van de kinderopvang kan ik niet zomaar onopvallend rondlopen. Ik val er als bezoeker meer op dan op een speelpleinwerking.¹⁴ Toch gaan de kinderen vooral hun eigen gang, zonder al te veel expliciete aandacht aan mij te besteden. Dat maakt dat ik hier ook een *reactieve methode*¹⁵ kan toepassen om mij in ‘het veld’ te integreren: ik zit of loop gewoon rond in de opvang, neem zelden het initiatief om kinderen die ik nog niet (goed) ken te benaderen maar wacht de reacties van de kinderen af, om er dan verder op in te gaan.

Deze bewust afwachtende houding, die vermijdt om mijzelf meteen te positioneren, riep meer vragen op dan op een speelpleinwerking, maar werkte toch opnieuw uitstekend.¹⁶

Tijdens de eerste dagen kwamen kinderen soms in mijn buurt rondhangen om te zien waar ik mee bezig was. Ze vroegen mijn naam en vaker vroegen ze wat ik kwam doen of waarom ik elke dag daar was. Ze slaagden er moeilijk in om mij een duidelijk etiket op te kleven. Vaakst namen ze aan dat ik iemands vader was, of stelden ze me vragen als “ben jij een papa” of “van wie ben jij de papa?”.

Als ik mee tafelvoetbal zegt een meisje dat ernaast met poppen speelt: “eigenlijk mogen papa’s daar niet op spelen”. (1)

“Is dat uw papa”, vraagt de ene jongen aan de andere. Die lacht, “nee.” “Maar dat moet toch iemands papa zijn, want wat is dat anders?” (5)

Anderen nemen aan dat ik een stagiair ben.

Febe, Noa en Ine vragen hoe ik heet en wat ik kom doen. Ik leg het uit. “Is het voor een artikel” vraagt Noa, wat ik bevestig. “Ah, ik dacht dat ge een stagiair waart”, zegt ze. (2)

¹⁴ Zie Johan Meire (2008), *Speelpleintijd. Een onderzoek naar de beleving van de tijdsordering op het gemeentelijk speelplein van Overijse*. Meise: Kind & Samenleving. Vrij af te halen op <http://www.k-s.be/node/157>.

¹⁵ William A. Corsaro (2005), *The Sociology of Childhood. Second Edition*. Thousand Oaks: Sage, p. 52.

¹⁶ Al bleef het persoonlijk contact met de kinderen wat beperkter dan op het speelplein, waar ik na twee weken heel veel kinderen bij naam kende, terwijl dat in de opvang beperkt bleef tot een dertigtal kinderen.

Ik word dus ook als een soort begeleider gezien. Wanneer ik meega om de kleuters in hun school op te halen, speculeren sommigen dat ik een nieuwe ‘meester’ moet zijn. In de opvang noemen jonge kleuters me soms ‘juf’, en oudere kinderen gebruiken ‘meester’ als mannelijke variant van de aanspreking ‘juf’ bij de begeleidsters.

De puzzel is moeilijk om te beginnen. Ik leg een stuk goed. “De meester heeft het zo gelegd”, zegt een jongen, die bedoelt dat het dan zeker goed ligt. (5)

Ik mag dan wel op een begeleider lijken, dat ik een man ben maakt de zaken weer onduidelijker.¹⁷ Ik lijk hier niet helemaal op mijn plaats:

“Waarom ben je een juffrouw en een jongen?” vraagt Maxim over mijn ambigue status. (5)

Omdat ik soms merk dat kinderen me nogal uitdrukkelijk bekijken, zich afvragend wat ik hier loop te doen, ga ik toch soms zelf naar hen toe om te zeggen wie ik ben en wat ik kom doen. Mijn uitleg hou ik vaag: dat ik hier ‘kom kijken’ wat er op Kroepoek gebeurt – de term komt van een paar kinderen die me vroegen “kom jij hier kijken?” – en dat ik twee weken op bezoek ben. Dat is voor de kinderen voldoende uitleg.

Mijn rol van ‘schrijver’

Het valt kinderen – logischerwijze – sterk op dat ik zoveel schrijf. Omdat mijn aanpak etnografisch van aard is, schrijf ik zo veel en zo gedetailleerd mogelijk in volledige zinnen. Dat is noodzakelijk maar wel tijdrovend. Veel kinderen vragen me waarom ik schrijf, wat ik allemaal opschrijf en waarom ik zovéél schrijf. Op een woensdagnamiddag vraagt Stan me wat ik allemaal zit op te schrijven, “want we doen toch al drie uur hetzelfde?”. (7)

Kinderen gaan inderdaad actiever om met mijn veelschrijverij dan enkel maar vaststellen dat ik nota’s neem.

Zoë en Lize proberen te lezen wat er in mijn boekje staat. Ze schrijven hun naam in mijn boekje, en schrijven ook “voor Johan dat niet kan schrijven”, een ironische opmerking want ze vinden dat ik mooi schrijf en verwonderen zich erover dat ik zoveel opschrijf. (3)

Kinderen willen in mijn notaboekje tekenen of schrijven, proberen het soms af te nemen, en sommigen geven me instructies over wat ik moet opschrijven: waarvan ze een tekening maken, of hoe goed ze met circusmateriaal overweg kunnen.

Hoewel mijn schrijverij dus veel nieuwsgierigheid oproept, wordt mijn notaboekje voor een aantal kinderen al gauw een instrument om mijn aandacht te trekken. Het is een spelaanleiding, kinderen kunnen erin schrijven of tekenen; en het helpt kinderen te verantwoorden waarom ik naar hen moet kijken. Die actieve en ‘weinig respectvolle’ omgang met mijn notaboekje heeft te maken met mijn zeer beperkte autoriteit en ligt in het verlengde van mijn belangrijkste rol voor kinderen: die van een beschikbare speelkameraad.

¹⁷ In een gesprek vooraf schatte de coördinator van de opvang ook in dat het feit dat ik een man ben, wel erg zou opvallen voor de kinderen. Heel het team is vrouwelijk, en de stagiairs die er al geweest waren, waren ook allemaal vrouwen. In 2003 was slechts 3% van het personeel in de Vlaamse Initiatieven voor Buitenschoolse Opvang mannelijk, maar dat cijfer is sindsdien wel wat gestegen.

Mijn rol als beschikbare speelkameraad

Kinderen zoeken me niet alleen op omdat ze nieuwsgierig zijn naar wie ik ben en wat ik kom doen, maar vooral omdat ik – net als de ‘juffen’ – beschikbaar ben om dingen te tonen, met hen te spelen, even bij te gaan zitten, iets aan te vertellen.

Ze tonen me dingen die ze hebben geknutseld, vragen me toe te kijken hoe ze met krijt tekenen, of tonen me gewoon een knuffel of iets anders dat ze van huis hebben meegebracht. Oudere kinderen vragen me vaak om toe te kijken.

Drie kinderen, twee jongens en een meisje, zijn met maxi-lego aan het spelen. Ze komen vragen of ik nieuw ben. Ze maken een vierkant stoeltje. Ik moet toekijken. Een jongen gaat erop zitten en het stoeltje zakt in, tot algemene hilariteit. (5)

De kinderen amuseren zich wel, door de verscheidenheid aan [circus]materiaal. Rani doet goocheltrucjes voor me. Ook andere kinderen tonen graag aan begeleiders of aan mij wat ze kunnen. (5)

Andere kinderen komen me zonder speciale reden iets vertellen over thuis of de school, en meerdere kinderen maken een tekening voor me.

Zoë en Fien zitten te tekenen, zoals gisteren. Ze zitten allebei in het eerste leerjaar. Ik babbel wat met hen, en Zoë geeft me haar tekening, ‘voor Johan van Zoë’. (3)

Ik krijg weer twee tekeningen van een jongen. (6)

Kinderen zoeken me ook op om met me te spelen. Ze komen bij me zitten of vragen of ik mee wil spelen. Omdat ik meer ‘beschikbaar’ ben dan de begeleiders – ik hoef me niet met de organisatie bezig te houden – ben ik voor sommigen een speelkameraad waar bijna voortdurend een beroep op kan gedaan worden. Om mijn observaties niet te hinderen, kan ik daar lang niet altijd op ingaan. Toch speel ik vaak gewoon mee met de diverse spelletjes waar kinderen mee bezig zijn, en omdat ik volwassen ben wordt dan vaak een meer actieve inbreng verwacht.

Ik help Yannick om een auto (enfin, een rijdende stoel) te bouwen van een of ander soort groot constructiespeelgoed. Ik rijd hem en Emile er dan mee rond, en meisjes nemen later mijn rol over. Ik moet Yannick ook duwen in de schommel, maar alleen als het heel voorzichtig is. Ik duw ook andere kinderen, veel hoger. (3)

Tegen vijf uur ga ik maar weg, er is niet veel meer te noteren. Als ik buiten ga komt Emile nog tot de poort gelopen – hij vindt het niet fijn dat ik wegga. Ik zwaai vanuit de verte. (3)

“Gij zijt de tofste volwassene van Kroepoek”, zegt Stan – wat mij nogal verwondert, want ik heb geen sterke band met hem. Misschien vindt hij het gewoon fijn dat ik een man ben. (4)

Toch is die rol als speelkameraad slechts heel opportunistisch en instrumenteel en dus tijdelijk: tot een meer interessante spelaanleiding of speelkameraad zich aandient.

De meeste kinderen hebben goed door dat ik een atypische volwassene ben: ik heb niet de autoriteit van de juffen en neem bij het spelen ook meer de kindrol aan dan die van de begeleiders. Dingen die ze voor de begeleiders geheim houden, houden ze niet verborgen voor mij.

De kinderen die aliens spelen, maken nu een taart van zand. In het geniep doen ze er water bij uit een flesje, zodat ze meer modder hebben om iets steviger zand te hebben. Dat mag eigenlijk niet, water bij het zand doen. Ze kijken steeds naar de begeleidsters voor ze water bij het zand doen. Dat ik daar bij ben, is geen bezwaar. (3)

Rol van begeleider/‘juf’: helpen, geborgenheid, autoriteit

Kinderen doen vaak een beroep op de juffen om hen met iets te helpen. Dat geldt ook voor mij: om een fout aangeklede pop goed aan te kleden, om jassen open of dicht te doen, de verpakking van een koekje open te maken, of een blad papier uit te halen om te tekenen. Kleuters zoeken bij de begeleidsters ook geborgenheid.

Met twee kleuters aan de hand loop ik mee naar de kleuterschool. In de zaal gaan de meesten meteen rondlopen, elkaar achtervolgen... Een meisje komt naar me toe, neemt mijn hand vast en laat me niet meer los. Ze wil niet mee gaan spelen en heeft ook geen vriendinnetjes. Pas als haar juf aankomt en ik zeg dat ze haar goeiemorgen kan zeggen, gaat ze weg. (3)

Ook voor de begeleidsters plaatsen mij af en toe even in ‘hun’ rol.

Tijdens de tweede week vragen de begeleidsters me af en toe om heel even mee te helpen: om een paar jongens in de gaten te houden die vaak met materiaal gooien als de begeleidsters uit het zicht zijn, of om de kleuters mee te begeleiden tot hun school, omdat er maar één begeleider voor de kleuters is.

De begeleidsters laten me in de tweede week ook vaker alleen met de kinderen, op momenten dat begeleiding niet strikt nodig is.

De autoriteitsrol van begeleider neem ik zelf zo weinig mogelijk op. Af en toe neem je die spontaan:

Een paar kinderen tekenen nog of schrijven een brief. Een jongen pakt een brief af die een meisje aan het schrijven is. Ik pak hem van hem af en zeg dat je nooit andermans brieven mag lezen. Hij zat daarvoor wat te tekenen, maar gaat nu met een jongere jongen spelen in de middelste hoek (wat hij blijft doen). (6)

Rolconflicten

Mijn rollen als onderzoeker, speelkameraad en begeleider kwamen zelden met elkaar in conflict. Toch waren er enkele momenten waarop mijn plaats in de kinderopvang ietwat ongemakkelijk aanvoelde, zonder dat dit ooit tot echte problemen leidde.

Dat ik in een nogal onduidelijke rol op de kinderopvang aanwezig was en elke dag weer terugkwam, was voor de meeste kinderen geen probleem, maar bij sommige kinderen was er toch een duidelijk wantrouwen. Zeker bij de tieners, met wie ik minder makkelijk contact maakte dan met de jongere kinderen, was dat wel eens voelbaar.

Ik heb het gevoel dat de tieners me liever kwijt dan rijk zijn. (6)

Ik voel veel wantrouwen als ik rondloop deze morgen. Twee kleuters die aankomen staan eerst wat te dreutelen, vragen zelf niets, blijven eerder passief, en bekijken me maar vies, ook al help ik hen om een blad uit te halen om te tekenen (meisje) en een speelgoedje uit te halen (jongen).

(...) Ik maak vandaag slecht contact met de kinderen, ze bekijken me wantrouwig en zeggen weinig terug als ik ze iets vraag. (8)

Dit is zonder meer het probleem dat mijn observaties het meest hinderde (met name bij tieners) en waarvoor ik geen oplossing vond. De keren dat ik zelf naar de tieners toe stapte en uitlegde wat ik kwam doen, stootte ik vooral op (gespeelde?) onverschilligheid; de kinderen maakten verder geen aanstalten om contact met mij te maken.

Anderzijds wilden kinderen soms een te sterk beroep doen op mijn rol als speelkameraad. Meestal kon ik gewoon zeggen dat ik niet kon meespelen of dat ik moest schrijven. Een enkele keer werd de belangstelling echt hinderlijk.

Zoë en Lize kietelen elkaar, doen schijngevechten. Ze hangen nogal rond mij, weten goed dat ik hen bekijk en proberen te lezen wat er in mijn boekje staat. (...) Omdat ze wat teveel aan me plakken ga ik naar de keuken. Na een tijdje roepen ze "Johan! Johan! Johan!" tot een begeleidster moet zeggen dat ze niet mogen roepen (dat mag niet in de zaal). Ik blijf maar even uit hun buurt. (...) De meisjes komen naar de keuken om te vragen waar ik blijf, ze willen verstoppertje met me spelen. Ik probeer ze diets te maken dat ze zonder mij moeten spelen en dat ik nu hier bezig ben. En dat ze niet op me moeten roepen. Wat later komt Zoë nog even kijken, en Fien ook van op een afstand. Maar ze blijven nu toch weg. (3)

In enkele gevallen probeerde ik me zoveel mogelijk gedeisd te houden tegenover de volwassenen in de kinderopvang: tegenover ouders en tegenover begeleiders.

De ouders, die de opvang binnenkomen bij het afzetten of ophalen van hun kinderen, bekeken me wel, maar geen enkele ouder stelde vragen. Tegen het einde van de opvang, wanneer er niet zoveel kinderen meer waren, vermeed ik vaak om echt met kinderen te spelen, omdat dit bij de ouders vragen zou kunnen oproepen.

Emiles ouders komen aan. Ze zijn Franstalig. Ik maak me maar uit de voeten, want Emile is nogal afhankelijk vandaag en noemt me 'papa' of 'opa'. (6)

Vaker hield ik me tegenover de begeleiders op bepaalde momenten zoveel mogelijk op de achtergrond. Mijn rol als volwassene met (tegen wil en dank) autoriteit dreigde dan te botsen met mijn taak als observator die niet wil tussenkomen. Als kinderen iets deden wat niet mocht en ik vermoedde dat een begeleidster weldra zou tussenkomen, maakte ik me vaak een beetje uit de voeten en deed ik alsof ik niet had gezien dat er iets 'fout' liep. Hoewel het niet mijn taak was om mee 'de orde te handhaven', werd ik als volwassene misschien toch min of meer verondersteld om dat te doen. Vaak was dat op momenten die eigenlijk wel interessant waren voor mij: als kinderen op het einde van de ochtendopvang treuzelden om op te ruimen, wou ik daar zeker niet in tussenkomen.

Over Kind & Samenleving vzw

Kind & Samenleving wil, via onderzoek en ontwikkeling, bewerkstelligen dat kinderen vanuit hun actorschap en eigenheid, volwaardig kunnen deelnemen aan de samenleving. Deze sociale participatie van kinderen willen we ondersteunen en voor volwassenen meer vanzelfsprekend maken. De samenleving ontzegt zich immers een belangrijke meerwaarde wanneer ze kinderen uit de maatschappelijke besluitvorming weert.

Kind & Samenleving heeft ruim 20 jaar ervaring met kwalitatief onderzoek bij kinderen (3-12 jaar), waarbij de eigen belevingen, benaderingen en meningen van kinderen centraal staan. Kind & Samenleving verbindt bovendien onderzoek met praktijk door pilootprojecten en acties te ondersteunen m.b.t. de sociale participatie van kinderen.

Meer info: www.k-s.be

Kind & Samenleving vzw

Nieuwelaan 63

1860 Meise

Tel.: 02 272 07 53

Fax.: 02 269 78 72

Email : info@k-s.be

